

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ІЗМАЇЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Кафедра права і соціальної роботи

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ НАСЕЛЕННЯ: ПРОБЛЕМИ
ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ

Кваліфікаційна робота здобувача
освітнього ступеня _____ «магістр»
(бакалавр, магістр)
спеціальності 231 Соціальна робота
(шифр і назва спеціальності (спеціалізації, предметної спеціальності))
освітньої програми Соціальна робота.
Соціальна педагогіка
(назва освітньої програми)

Маневої Валентини Георгіївни
(прізвище, ім'я, по батькові здобувача вищої освіти)

Керівник к.п.н., доцент Замашкіна О.Д.
(науковий ступінь, вчене звання, прізвище, ініціали)

Рецензент к. псих.н., доцент Мазоха І.С.
(науковий ступінь, вчене звання, прізвище, ініціали)

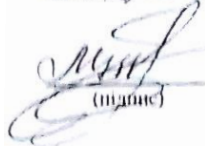
Ізмаїл 2021

Робота допущена до захисту

на засіданні кафедри права і соціальної роботи.
(назва випускової кафедри)

протокол № 6 від «13» січня 2021 р.

Завідувач кафедри

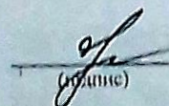

(підпис) Метіль А.С.
(прізвище, ініціали)

Робота пройшла публічний захист

на відкритому засіданні ЕК
«29» січня 2021 р.

Оцінка 97 відмінно
(за стобальною шкалою) (за трьохбальною шкалою)

Голова ЕК

(підпис) Замашкіна О.Д.
(прізвище, ініціали)

Анотація до магістерської роботи

на тему:

«Соціальний захист населення: проблеми та тенденції розвитку»

У магістерській роботі розкриті проблеми та тенденції розвитку соціального захисту населення.

Об'єктом дослідження є соціальний захист населення.

Предметом дослідження є проблеми та тенденції розвитку соціального захисту населення.

Метою дослідження є – теоретично обґрунтувати та експериментально дослідити проблеми та тенденції розвитку соціального захисту населення.

У *першому розділі* розглянуті теоретичні аспекти визначення особливостей соціального захисту населення, а саме: поняття «соціальний захист» та його складові компоненти, особливості здійснення соціального захисту населення, характеристика факторів впливу на формування сучасної системи соціального захисту населення. З'ясовано, що незважаючи на активізацію зусиль держави на всіх рівнях управління по формуванню дієвих заходів соціального захисту населення, за багатьма параметрами (відсутність адресності, перевага категоріального фактору надання допомоги, низький розмір виплат) склалася до теперішнього часу система матеріальної підтримки нужденних не може вважатися оптимальною і вимагає свого вдосконалення.

У *другому розділі* описані технології соціальної роботи щодо формування системи соціального захисту населення України, а саме: наведена характеристика спеціальних соціальних технологій формування системи соціального захисту населення, окреслені загальні напрями та форми соціальної роботи щодо здійснення соціального захисту; розглянуто сучасний досвід впровадження заходів з метою формування системи соціального захисту населення.

У *третьому розділі* проведений аналіз експериментального дослідження щодо факторів впливу на формування системи соціального захисту населення України. Під час проведення дослідження факторів впливу на формування системи соціального захисту населення та позитивні тенденції її розвитку, було важливим визначитися з контингентом досліджуваних (респондентів). У якості респондентів виступили люди віком від 20 до 45 років. Саме дослідження було проведено у 2019-2020 роках.

Проаналізовані такі показники як задоволеність якістю життя, якістю та наявністю отримання медичних послуг, загальним рівнем зростання у професійному та морально-духовному сферах життя. В цілому дійшли висновків, що реформа не вирішила найважливіше завдання – не створила передумов стійкої ефективності соціального захисту населення трудового віку України.

Визначено, що реформа не була підкріплена ефективним механізмом інфляційної індексації грошового забезпечення, що в перспективі призводить до падіння рівня життя сім'ї людини трудового віку; запропоновані у загальному вигляді розділи програми вдосконалення системи соціального захисту населення трудового віку.

Ключові слова: соціальний захист, фактори впливу, система соціального захисту населення, компоненти соціального захисту, соціальне обслуговування

Annotation to the qualification work

«Social protection of the population: problems and development trends»

The qualifying work reveals the problems and trends in the development of social protection.

The object of the research is social protection of the population.

The subject of the research is the problems and trends in the development of social protection.

The purpose of the research is to theoretically substantiate and experimentally investigate the problems and trends in the development of social protection.

The first section considers the theoretical aspects of determining the features of social protection, namely: the concept of «social protection» and its components, features of social protection, characteristics of factors influencing the formation of a modern system of social protection. It was found that despite the intensification of state efforts at all levels of government to form effective social protection measures, in many respects (lack of targeting, the predominance of the categorical factor of assistance, low payments) has developed so far the system of material support can not be considered optimal and requires improvement.

The second section describes the technologies of social work for the formation of the social protection system of the population of Ukraine, namely: the characteristics of special social technologies for the formation of the social protection system, outlines the general directions and forms of social work for social protection; the modern experience of implementation of measures for the purpose of formation of system of social protection of the population is considered.

In the third section the analysis of experimental research concerning factors of influence on formation of system of social protection of the population of Ukraine is carried out. During the study of factors influencing the formation of the system of social protection and positive trends in its development, it was important

to determine the contingent of respondents (respondents). Respondents were people aged 20 to 45 years. The study itself was conducted in 2019-2020.

Indicators such as satisfaction with the quality of life, quality and availability of medical services, the general level of growth in the professional and moral-spiritual spheres of life were analyzed. In general, it was concluded that the reform did not solve the most important task - did not create the preconditions for sustainable effectiveness of social protection of the working age population of Ukraine

It was determined that the reform was not supported by an effective mechanism of inflation indexation of monetary security, which in the long run leads to a decline in the standard of living of the working age family. The general sections of the program for improving the system of social protection of the working age population were proposed.

Key words: social protection, factors of influence, system of social protection of the population, components of social protection, social service

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ВИЗНАЧЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ	7
1.1. Сутність поняття «соціальний захист» та його складові компоненти.....	7
1.2. Особливості здійснення соціального захисту населення (законодавчий аспект).....	15
1.3. Фактори впливу на формування сучасної системи соціального захисту населення.....	26
Висновки до розділу I.....	45
РОЗДІЛ II. ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ЩОДО ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ	46
2.1. Характеристика спеціальних соціальних технологій формування системи соціального захисту населення.....	46
2.2. Загальні напрями та форми соціальної роботи щодо здійснення соціального захисту.....	64
2.3. Сучасний досвід впровадження заходів з метою формування системи соціального захисту населення.....	73
Висновки до розділу II.....	81
РОЗДІЛ III. АНАЛІЗ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ЩОДО ФАКТОРІВ ВПЛИВУ НА ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ	83
3.1. Організація дослідження факторів впливу на формування системи соціального захисту населення та позитивні тенденції її розвитку	83
3.2. Кількісний і якісний аналіз результатів експериментальної роботи.....	86
Висновки до розділу III.....	95
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	97
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ	101
ДОДАТКИ	108

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Соціальний захист населення серед напрямків соціальної політики займає без перебільшення особливе місце, оскільки забезпечує умови життєдіяльності економічно несамотійним категоріям населення, які не зможуть прожити без підтримки держави. Соціально-економічне становище представників незахищених верств населення є своєрідним індикатором ступеня «соціальності» тієї чи іншої держави. Ретроспективний аналіз становлення соціального захисту в сучасній Україні показує, наскільки величезний шлях проведений в напрямку переходу від загального соціального забезпечення до системи соціального захисту, що відповідає реаліям ринкової економіки. Він же відображає всі складності цього шляху і підтверджує той факт, що нинішній стан соціального захисту далеко від бажаного, риси якого відображені в численних дослідженнях в галузі соціальної політики та необхідність яких визнається як представниками наукового співтовариства, так і практиками.

Соціальна робота як професійна діяльність з'явилася понад сто років тому. Сьогодні, пройшовши віковий шлях інституціоналізації, вона являє собою професійну діяльність з організації допомоги та взаємодопомоги людям і групам, які потрапили у важкі життєві ситуації. В Україні близько півмільйона працівників соціальних служб щодня допомагають літнім людям, інвалідам, бездомним, сиротам та іншим категоріям громадян, які потребують соціальні послуги. Будучи одночасно і практичною діяльністю, і науковою дисципліною, соціальна робота ґрунтується на ряді принципів, нехтування якими означало б відхід від того найважливішого процесу гуманізації суспільних відносин, якого дотримуються працівники соціальних служб. Принципи соціальної роботи є важливою складовою методології соціальної роботи. По суті, принципи – це вихідні положення, що

відображають найбільш значущі закономірності і властивості соціальної роботи як суспільного феномена.

Мета роботи – теоретично обґрунтувати та експериментально дослідити проблеми та тенденції розвитку соціального захисту населення.

Для вирішення поставленої мети нами були означені завдання дослідження.

Завдання дослідження:

1) проаналізувати сутність поняття «соціальний захист» та його складові компоненти;

2) охарактеризувати стан здійснення соціального захисту населення в Україні і за кордоном (законодавчий аспект);

3) виявити та дослідити фактори впливу на формування сучасної системи соціального захисту населення;

4) визначити соціальні технології формування системи соціального захисту населення: напрями та форми

5) дослідити вплив сучасного досвіду впровадження заходів з метою формування системи соціального захисту населення України;

6) експериментально перевірити та вивести результати експериментального виявлення особливостей функціонування, проблем та тенденцій розвитку системи соціального захисту населення.

Об'єкт дослідження – соціальний захист населення.

Предмет дослідження – проблеми та тенденції розвитку соціального захисту населення.

Гіпотеза дослідження полягає у твердженні, що при умові впровадження спеціальних технологій та заходів стає можливим удосконалення системи соціального захисту населення.

Методи дослідження. Для досягнення мети і розв'язання поставлених завдань використовувались:

- теоретичні методи: *загальнонаукові* - системно-генетичний, історичний і порівняльний аналіз соціально-педагогічної літератури, законодавчих документів: аналіз і синтез теоретичних досвіду і ідей процесу соціалізації та *індуктивний* - установлення загальних тенденцій розвитку системи соціального захисту населення України;

- емпіричні методи, а саме: аналіз, синтез та узагальнення на всіх етапах роботи; вивчення наукової соціально-педагогічної, методичної літератури та деяких законодавчо-нормативних актів для уточнення основних понять магістерської роботи, а також для з'ясування шляхів оптимізації процесу розвитку системи соціального захисту населення України.

Джерельна база дослідження ґрунтується на роботах таких вчених, як-от: серед українських вчених (О. Величко (2019), Є. Головаха (2011), В. Жерняков (2019), В. Макаренко (2011), В. Смоленська (2016), тощо), серед зарубіжних (П. Абрахамсон (2011), М. Воронцова (2015), Е. Гонтмахер (2015), Д. Галлагер (2011), Р. Ерусланова (2014), Н. Зубаревич (2014), тощо); складається з наукових публікацій, матеріалів преси, статистичних збірників, досвіду вчених, Internet ресурсів

Нормативно-правову базу дослідження склали: Закон України «Про соціальні послуги» від 19 червня 2013 року; Постанова Кабінету Міністрів України від 21 листопада 2013 р. № 896; Постанова Кабінету міністрів України від 22 жовтня 52 2014 р. № 624; Постанова Кабінету Міністрів України від 24 вересня 2008 р. № 866; Наказ Міністерства соціальної політики України від 09.07.2014 р. № 450.

Теоретичне значення магістерського дослідження: експериментально перевірено та обґрунтовано результати експериментального виявлення особливостей функціонування, проблем та тенденцій розвитку системи соціального захисту населення України.

Практичне значення одержаних результатів засноване на тому, що матеріали, які представлені в роботі можуть бути використані студентами, соціальними працівниками, викладачами, для подальших наукових розробок даної проблеми.

Апробація результатів дослідження:

Основні результати та положення наукового дослідження викладено у матеріалах наступних наукових конференцій: III Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції «Традиції та інновації в сучасній педагогічній діяльності: європейський вимір» (Ізмаїл, 22. 11.2019); IV Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція «Традиції та інновації в сучасній педагогічній діяльності: європейський вимір» (23 квітня 2020 р.); Всеукраїнської наукової інтернет-конференції «Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку (Переяслав-Хмельницький, 17.11.2020); I Всеукраїнській науково-практичній конференції «Соціально-правовий захист різних категорій населення: Європейський вимір» (Ізмаїл, 20.11.2020).

Основні положення дослідження висвітлено у публікаціях:

Манєва В. (2019) Теоретичний аспект визначення особливостей соціального захисту населення. Традиції та інновації в сучасній педагогічній діяльності: європейський вимір. Збірник наукових праць за матеріалами науково-практичної конференції. Ізмаїл: РВВ ІДГУ. 96 с., С.52-53.

Манєва В. (2020) Особливості соціального захисту населення та фактори впливу на формування її системи // Традиції та інновації в сучасній педагогічній діяльності: європейський вимір. Збірник наукових праць за матеріалами науково-практичної конференції. Ізмаїл: РВВ ІДГУ. 94 с., С. 59-62.

Замашкіна О., Манєва В. (2020) Дослідження факторів впливу на формування системи соціального захисту населення України та тенденції її розвитку. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-

конференції «Вітчизняна наука на зламі епох: проблем та перспективи розвитку»: Зб. наук. праць. Переяслав, 2020. Вип. 65. 330 с. С.144-146.

Прийнято до друку:

Манєва В. (2020) Дослідження факторів впливу на формування системи соціального захисту населення та позитивні тенденції її розвитку - I Всеукраїнська науково-практична конференція «Соціально-правовий захист різних категорій населення: Європейський вимір» Ізмаїл, ІДГУ, 20 листопада 2020 р.).

Структура та обсяг роботи. Магістерська робота включає вступ, три розділи та висновки до них, загальні висновки, список використаних джерел. Основний текст роботи вміщений на 109 сторінках. Робота містить 8 рисунків.

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ВИЗНАЧЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ

1.1. Сутність поняття «соціальний захист» та його складові компоненти

Особливості здійснення соціального захисту населення є досить актуальним питанням у сучасному вимірі. Зокрема у світлі останніх подій, які відбуваються у всьому світі й в Україні зокрема.

Питання соціального захисту населення були розкриті такими вченими, як-от: Н. Болотіна (2015), Н. Мальований (2011), В. Молскаленко (2013), Н. Карлін (2012), В. Наврага (2015), О. Новікова (2020), тощо.

Перед тим як приступити до розкриття сутності поняття «соціальний захист» та його складових компонентів, звернемося до тлумачення самого поняття «соціальний захист».

Поняття «соціальний захист населення» - не нове і має свою історію. З кінця ХУІІІ ст. починає формуватися державно-адміністративна система суспільної опіки (інституційне становлення системи допомоги, формування правової бази, адміністративного управління, що включає часткове фінансування державою соціальної допомоги).

На думку О. Величко, «особливістю цього етапу є те, що держава не прагне до прямого виконання соціальних функцій, а тільки сприяє в цьому іншим інститутам (інститути особистої і громадської благодійності, благодійні організації, організації корпоративного соціального страхування, місцева влада, церква)» (Величко О., 2019). Дві основні характеристики етапу (поява у держави власних соціальних функцій і спрямованість соціальної політики на всіх членів суспільства) взаємопов'язані, вони базуються на необхідності консолідації суспільства.

За визначенням Є. Головахи, «соціальний захист населення є найважливішою складовою соціальної політики» (Головаха Є., 2001). Вона спрямована на надання кожній людині соціальних, юридичних гарантій і реальних можливостей для реалізації його прав для забезпечення рівня життя, необхідного для нормального існування, розвитку особистості і відтворення.

У науковій літературі поняття «соціальний захист» трактується по-різному. Ряд авторів (О. Грішина (2016), Т. Малєва (2016), Є. Слободнюк (2017), О. Цацура (2016) тощо) під соціальним захистом населення розуміють діяльність держави, спрямовану на реалізацію сукупності законодавчо закріплених економічних, правових і соціальних гарантій, що забезпечують кожному члену суспільства рівень життя, необхідний для нормального відтворення і розвитку особистості.

М. Фірсова та О. Студенова розглядають соціальний захист, як «діяльність державних і недержавних органів, спрямовану на попередження або пом'якшення негативних наслідків для людини і його сім'ї при настанні соціально значимих обставин» (Фірсова М., Студенова О. 2016).

На наш погляд, ми погоджувось із думками М. Воронцовою та В. Макаровою, найбільш повне визначення соціального захисту має наступний контекст «соціальний захист є система соціальних відносин, заходів і правових гарантій, що захищають будь-якого члена суспільства від економічної, соціальної та фізичної деградації внаслідок раптового і різкого погіршення умов його добробуту, загрози здоров'ю та життю, неможливості реалізувати свій трудовий і громадянський потенціал» (Воронцовою М., Макарова В. 2015).

Аналізуючи останні дослідження в області становлення соціального захисту населення, можемо відзначити, що система соціального захисту (ССЗ) населення, що функціонує в даний час в Україні, формувалася з урахуванням, по-перше, історичної наступності, при збереженні обсягу соціальних зобов'язань перед населенням, а, по-друге, в контексті бюджетних можливостей, які змінювалися від мінімального значення в період економічної кризи 1990-х рр. до максимального в період економічного зростання кінця 2000-х рр.

Протягом існування в пострадянській Україні ССЗ зберегла високу ступінь спадкоємності: в першу чергу – категоріальний принцип призначення

пільг і виплат населенню. У період обвалення грошових доходів населення в 1990-х рр. на перший план в політичному порядку вийшла проблема різкого зростання бідності. Держава, не володіючи достатніми фінансовими ресурсами для ефективного вирішення цієї проблеми, пішла по шляху розширення списку пільг і категорій, яким ці пільги адресовані. Ці кроки допомогли знизити соціальну напруженість і вплинули на загальний електоральний фон (в основному поширювалися на осіб старших вікових груп з високою електоральною активністю, і, в набагато меншому ступені, на дітей і осіб молодих вікових груп, у яких немає електоральних прав), але належного економічного ефекту – зниження рівня бідності населення – не принесли.

Уже в кінці 1990-х рр. назріла потреба в оптимізації ССЗ, яка вимагала відмови від фінансово незабезпечених заходів соціального захисту, законодавчо оформлених в електоральних цілях. Спробою звільнитися від подібних зобов'язань в 2005 р. стала реформа, яка отримала назву «монетизація пільг». Незважаючи на здоровий економічний сенс, зокрема, поділ соціальної відповідальності між державними та регіональними органами влади з переважанням регіонального мандата на надання заходів соціального захисту, хід цієї реформи викликав негативну реакцію населення. Це доводить високу інерційність соціальних інститутів взагалі і ССЗ, зокрема, яку необхідно враховувати при будь-яких спробах реформування. В результаті різнохарактерність економічних і політичних завдань соціального захисту (необхідність виконання соціальних гарантій і одночасно їх оптимізація) призвела до того, що ССЗ не могла не накопичити комплекс протиріч і внутрішніх дисфункцій. Економічна рецесія останніх років і, зокрема, зростання чисельності бідного населення, оголила ці системні дисфункції.

Серед системних дисфункцій, перш за все, слід виділити структурні: помилки включення / виключення зі складу одержувачів заходів соціального

захисту, в результаті яких допомога надається небідним, фінансування розпорошується, а соціальний захист стає нерезультативним. В усуненні цієї дисфункції і полягає перехід до адресного принципу ССЗ. Інший вид дисфункцій – регіональний: надзвичайно висока диференціація соціально-економічного розвитку регіонів, а також бюджетний дефіцит більшості регіонів, що, при регіональній відповідальності за соціальний захист, призводить до нерівності в обсязі і номенклатурі соціальної допомоги жителям різних регіонів (Зубаревич, 2014). Ще один вид дисфункцій – архаїчність застосовуваних технологій ССЗ.

У цьому контексті виникають завдання реформування системи соціального захисту населення, покликаною звільнити її від накопичених дисфункцій. Для цього, на наш погляд, необхідно довести до імплементації наявні розробки, спрямовані на зниження помилок включення / виключення, що тягне за собою звільнення від структурних дисфункцій. Слід також взяти за основу світовий досвід в застосуванні принципу адресності соціального захисту населення, що визначило б ефективність розвитку національних систем соціального захисту. Наступним напрямком може бути розробка механізмів включення інформаційних технологій в систему соціального захисту, що дозволить звільнитися від технологічних дисфункцій (Лопушняк, 2011).

Для аналізу закономірностей становлення і розвитку соціального захисту населення виділимо *основні компоненти* соціального захисту. До числа таких, на наш погляд, відносяться:

– формування системи матеріальної допомоги нужденним і принципів її надання;

– становлення і розвиток системи соціального обслуговування та надання соціальних послуг населенню (Макарова, 2015).

Кожен із зазначених компонентів соціального захисту до теперішнього часу вже минуло певний складний етап свого становлення, що дає нам

можливість проаналізувати труднощі і проблеми їх реалізації, а також намітити шляхи подальшого розвитку і вдосконалення даних напрямків. Формування системи матеріальної допомоги нужденним і принципів її надання. Говорячи про даний напрям необхідно відзначити, що в початковий період проведення економічних реформ склалася своєрідна система соціального захисту, центральною ланкою якої є надання допомоги нужденним (Галлагер та Ліборакіна ред., 2011).

З одного боку, спостерігалися активні спроби формування ліберальної моделі організації соціального захисту, націленої на надання адресної допомоги виключно представникам бідних верств населення, що знайшло своє вираження в розробці відповідних фінансових механізмів та нормативно-законодавчої бази. З іншого боку, збереглися і навіть в деякій мірі закріпилися підходи до соціального захисту, реалізували в дореформений період, що виразилося в збільшенні кількості і обсягів натуральних пільг, що надавалися не за принципом потреби, а за належністю до певних соціально-демографічних і професійним категоріям населення, тобто за категоріальним ознакою (Павлега, 2015).

Отже, в 1990-х-початку 2000-х рр. в рамках системи надання допомоги нужденним верствам населення були запроваджені наступні **компоненти надання соціального захисту населення**, що носили, як уже зазначалося, різноспрямований характер:

- прийняття на державному рівні системи нормативних актів, які обґрунтовують принцип адресного надання соціальної допомоги (методика розрахунку споживчого кошика; процедура визначення величини мінімального прожиткового рівня або рівня бідності; рекомендації для здійснення перевірки доходів заявників при наданні окремих видів соціальної допомоги);

- розширення системи натуральних соціальних пільг і гарантій у сфері оплати послуг житлово-комунального господарства, забезпечення ліками та

медичного обслуговування, громадського транспорту для представників певних соціально-демографічних категорій населення і професійних груп;

– введення системи виплат та допомог нужденним категоріям населення, тобто особам з низьким рівнем доходів (допомоги по безробіттю, дитячі посібники, субсидії на оплату житлово-комунальних послуг, компенсаційні виплати на окремі види товарів і послуг та ін.), при цьому значна частина виплат перебувала і перебуває в компетенції регіональних та місцевих влад (Марценюк, 2015).

Відзначимо два сучасних *ключових компонентів* в області реформування соціального захисту нужденним, які активно реалізуються в останні роки:

– коригування системи пільг з урахуванням принципу адресності;
– формування і впровадження нових способів матеріальної підтримки незахищених та потребуючих верств населення (Новікова, 2012).

Перший напрям знайшов своє вираження в проведенні реформи монетизації натуральних пільг. Не будемо детально зупинятися на помилках і промахах реалізації даної дуже своєчасною реформи, оскільки її критиками вже багато було сказано і про недостатню опрацьованість прийнятих рішень з точки зору їх соціально-економічних наслідків, і про незадовільний інформаційному забезпеченні (Болотіна, 2015).

Наше завдання полягає в оцінці реалізації соціального захисту населення, який декларувався як одне із завдань державної соціальної політики. На наш погляд, розпочата реформа лише зміцнила позиції категоріального принципу в організації соціального захисту, оскільки розмір пропонованих виплат жодним чином не залежав від істинного матеріального становища одержувача пільги, а визначався лише його приналежністю до тієї чи іншої категорії пільговиків. В ході монетизації натуральних пільг адресний підхід повинен був висловитися в індивідуалізації розмірів грошової компенсації, що значно б знизило рівень невдоволення населення

при одночасній економії бюджетних коштів (Гонтмахер, 2015). Однак реалізація такого завдання неминуче натрапила на проблему відсутності повної та достовірної інформації про всі одержувачів пільг, про їх матеріальному становищі і ступеня потреби. Другий ключовий напрям в удосконаленні системи соціального захисту, яка отримала розвиток в останні роки – формування і впровадження нових способів матеріальної підтримки незахищених та потребуючих верств населення (Москаленко, 2013).

Даний напрям на сьогоднішній день є в переважній більшості випадків прерогативою регіонального рівня управління. До його складу входять різні види разових і постійних виплат, що надаються малозабезпеченим громадянам та (або) домогосподарствам (Карлін, 2012).

Базовими *компонентами* здійснення соціального захисту населення є виплати та види допомоги населенню. До числа найбільш поширених виплат і видів допомоги, що застосовуються на рівні регіонів, відносяться:

- субсидії на оплату житлово-комунальних послуг;
- дитячі посібники;
- допомогу багатодітним сім'ям та сім'ям, які мають дітей-інвалідів;
- компенсація на лікарське забезпечення дітям з малозабезпечених сімей;
- компенсація на шкільне харчування дітям з малозабезпечених сімей;
- одноразові виплати (Лопушняк, 2011).

Докладний аналіз структури і характеру соціальних виплат, проведений в окремих регіонах українськими та зарубіжними фахівцями, показав, що, за винятком житлових субсидій, розмір яких безпосередньо залежить від рівня доходів домогосподарства, інші виплати в системі соціального захисту продовжують носити в більшою мірою категоріальний, ніж адресний характер (Пропозиції щодо стратегії соціального захисту, 2017). Так, наприклад, розмір дитячої допомоги варіюється в залежності від категорії сім'ї (повна сім'я, родина з одним батьком, сім'я, яка має дитину-інваліда).

Подібне відбувається і з іншими видами виплат, при цьому сам розмір виплат не вирішує матеріальних проблем сімей та домогосподарств з низьким рівнем доходу. Фахівці в галузі соціального захисту визнають наявність подібної проблеми, крім того, саме населення розуміє обмеженість існуючих заходів матеріального характеру (Павлюк та Степанова, 2012).

Таким чином, незважаючи на активізацію зусиль держави на всіх рівнях управління по формуванню дієвих заходів соціального захисту населення, за багатьма параметрами (відсутність адресності, перевага категоріального принципу надання допомоги, низький розмір виплат) склалася до теперішнього часу система матеріальної підтримки нужденних не може вважатися оптимальною і вимагає свого вдосконалення. Становлення і розвиток системи соціального обслуговування та надання соціальних послуг населенню. За роки формування системи соціального захисту населення в нових соціально-економічних умовах практично повністю було створено і отримало значний розвиток такий напрямок роботи з населенням, як соціальне обслуговування, реалізація якого є в значній мірі прерогативою регіональної і місцевої влад (Сидорчук, 2012).

Законодавство лише встановлює загальні положення щодо надання на місцевому рівні соціальних послуг і визначає наступний їх перелік:

- соціальне обслуговування на дому;
- соціальне обслуговування в стаціонарних установах;
- надання тимчасового притулку;
- організація денного перебування в установах соціального обслуговування;
- консультативна допомога;
- реабілітаційні послуги (Галлагер, Ліборакіна, 2011).

Отже, нами була розглянута сутність поняття «соціальний захист» та його складові компоненти. Відзначимо, що переважна більшість територій і регіонів на сьогоднішній день у своєму розпорядженні володіють

необхідними соціальними установами, що надають усі послуги зазначеного переліку, на підставі чого можна констатувати той факт, що протягом попереднього десятиліття спостерігалось активний розвиток системи соціального обслуговування «вшир», її початкове насичення необхідними установами і персоналом. Особливо це характерно для великих міст, які на сьогоднішній день мають у своєму розпорядженні розвиненою мережею установ соціального обслуговування та наданням різноманітних соціальних послуг.

1.2. Особливості здійснення соціального захисту населення (законодавчий аспект)

Особливості здійснення соціального захисту населення, саме механізми та кроки, які робить держава у напрямку реалізації цієї політики, важливі у сучасному світі та є актуальними.

Питаннями особливостей здійснення соціального захисту населення займалися такі вчені, як-от: О. Єфтухов, О. Кириленко, Г. Лопушняк, О. Макарова, К. Павлюк, О. Степанова, А. Сидорчук, тощо.

В Україні здійснення соціального захисту населення регулюється такими нормативно-правовими актами та документами: Закон України «Про соціальні послуги» від 19 червня 2013 року; Постанова Кабінету Міністрів України від 21 листопада 2013 р. № 896; Постанова Кабінету міністрів України від 22 жовтня 52 2014 р. № 624; Постанова Кабінету Міністрів України від 24 вересня 2008 р. № 866; Наказ Міністерства соціальної політики України від 09.07.2014 р. № 450; Закон України «Про соціальні послуги» від 17.01.2019 № 2671-VIII діє з 28.04.2019.

Вчені зробили певні висновки з приводу особливостей здійснення соціального захисту населення. Зростаючі масштаби злиднів (Слободенюк 2017), з одного боку, і структурні дисфункції системи соціального захисту, з

іншого, вимагають реформування ССЗ в напрямку її більшої ефективності (Малева і ін. 2016). Тим часом, напрямки реформування соціального захисту пов'язані з соціальними ризиками: населення вважає, що в результаті реформ воно втратить звичних виплат і пільг; влади, пам'ятаючи про невдалу спробу монетизації пільг, побоюються гострої реакції населення (Кириленко ред., 2016).

Приведемо статистичні дані. Були проаналізовані данні, які приведені на сайті Укрінформ у розділі «Монетизація пільг» за період 2019-2020 рр.: «10 травня 2017 - Монетизація пільг на проїзд, у разі її ухвалення в Україні, зачепить близько 10 мільйонів людей. 15 травня 2017 - Для того, щоб програма монетизації субсидій йшла належним чином, у області найближчим часом буде надіслано необхідне програмне забезпечення. Уряд гарантує, що повністю забезпечить фінансування програми монетизації зекономленої частини субсидій на житлово-комунальні послуги. 20 липня 2017 - Віце-прем'єр-міністр України П. Розенко заявив, що монетизацію субсидій можуть отримати 2 мільйони українців, для цього необхідно звернутися до органів соцзахисту. 02 жовтня 2017 - Субсидія оформлюється на фактичних, а не на всіх зареєстрованих мешканців житла. 14 грудня 2017 - Монетизація субсидій навіть на першому етапі дозволить більш ефективно управляти будинком. 31 січня 2018 - Міністерство фінансів вирішило проблеми з відшкодуванням підприємствам ЖКГ пільг та субсидій, наданих населенню на оплату комунальних послуг відповідно до нового механізму монетизації субсидій, що діє з 1 січня 2018 року. 14 березня 2018 - Уряд затвердив порядок надання пільг у готівковій формі з оплати проїзду усіма видами транспорту загального користування на міських, приміських та міжміських маршрутах. 06 червня 2018 - Кабінет міністрів України схвалив План заходів з реалізації Енергетичної стратегії України до 2035 року «Безпека, енергоефективність та конкурентоспроможність». 24 жовтня 2018 - Механізм повної монетизації субсидій запрацює з 1 січня 2019 року. 12

листопада 2018 - Прем'єр-міністр Володимир Гройсман планує розпочати монетизацію житлових субсидій 1 січня 2019 року. 18 грудня 2018 - Із 1 січня 2019 року розпочнеться процес монетизації субсидій на житлово-комунальні послуги, який проходитиме протягом року в три етапи. 10 січня 2019 - Монетизація субсидій передбачає, що гроші потрапляють на рахунок споживача, і споживач має право вільно ними користуватися. 25 січня 2019 - За умови нормальної роботи механізму монетизації субсидій виграють і споживачі послуг, і їх надавачі. 01 лютого 2019 - Після монетизації субсидій людина матиме «живі кошти» і самостійно контролюватиме як якість комунальних послуг від постачальника, так і розрахунки за них. 07 лютого 2019 - Українцям виплачуватимуть субсидії готівкою. Поки що – як експеримент: протягом трьох місяців. Як буде далі – залежить від «совісті» субсидіантів 01 березня 2019 - Уряд протягом трьох місяців вивчатиме переваги готівкової та безготівкової форми монетизованих субсидій. 02 березня 2019 - Україна з березня почала робити перші кроки до перемоги над бідністю. 26 березня 2019 - Громадяни, які отримали на руки гроші у рамках монетизації субсидії, але не платитимуть за житлово-комунальні послуги, ризикують залишитися без цього виду допомоги від держави на наступний період, допоки не виплатять цей борг. 08 липня 2019 - У рамках пілотного проекту з виплати монетизованих субсидій пенсіонерам через відділення «Укрпошти» протягом березня-травня 2019 року було перераховано майже 5 млрд грн. 07 листопада 2019 - Пільговики з листопада отримуватимуть платіжки із повною сумою за спожиті житлово-комунальні послуги - без урахування пільг і субсидії. 27 грудня 2019 - З 1 січня 2020 року пільгові категорії українців зможуть перейти на готівкову форму грошової допомоги для оплати житлово-комунальних послуг впродовж всього опалювального періоду. 25 лютого 2020 - Механізм субсидій передбачає компенсацію витрат громадянам на оплату житлово-комунальних послуг. Він розрахований на те, щоб застосовувати гнучкий індивідуальний підхід для розрахунку субсидій.

25 березня 2020 - Уряд схвалив рішення, відповідно до якого, житлові субсидії на наступний період перепризначатимуть автоматично без звернення громадян» (Сайт Укрінформ. Розділ монетизація субсидій, данні за 2017-2020 рр.)

Досліджуючи досвід західних країн, можна також відзначити високий рівень впливу громадської думки на планування і реалізацію реформи сфери соціального захисту: оцінка рівня впливу громадської думки на з трансформаційних змін в соціальній політиці за останні два десятиліття стала метою дослідження в Німеччині, Великобританії і США (Strünck 2017). Його автор прийшов до висновку, що ґрунтовна громадська дискусія, позбавивши уряду можливості одноразового проведення реформи і змусивши проводити зміни поступово, протягом десятиліть, в кінцевому підсумку сприяла посиленню позиції влади і досягнення більш міцного суспільного консенсусу (Євтухов, 2018).

Обережність у виборі масштабів і швидкості змін дозволили мінімізувати негативні наслідки для всіх зацікавлених соціальні груп. Вплив медіа в дослідженні оцінюється як фактор, що сприяє досягненню балансу інтересів соціальних груп. При наявності конкуренції між ЗМІ, можливість позначити ту чи іншу позицію надається всім зацікавленим учасникам – від політичних партій і великого бізнесу до профспілок та інших громадських організацій і окремих експертів. Автори дослідження відзначають ще одну особливість політики залучення медіа-компаній в дискусію про реформу системи соціального захисту: ЗМІ стали майданчиком, що дозволяє озвучити будь-які пропозиції про реформу і простежити за реакцією суспільства на публікації, в яких вони озвучені. Це дає уряду можливість попередньо оцінювати резонанс від запропонованих нововведень і просувати їх не в якості ініціативи влади, але в якості соціального запиту. В результаті в суспільстві поступово виробляється узгоджена позиція з приводу реформування національних систем соціального захисту (Надрага, 2015).

Першою *особливістю здійснення соціального захисту населення* є відповідь на питання, хто є основною обліковою одиницею – індивід або домогосподарство. Якщо ССЗ має на меті підтримку «заслужених категорій», то заслуги – суто індивідуальний факт, і саме тому сьогodнішня ССЗ орієнтована на реципієнта-індивіда. За дужками залишається той факт, що отримуються індивідом пільги та допомоги поширюються на членів його сім'ї, якщо вона є, і ця обставина часто відносять до недоліків системи соціального захисту. Якщо ж ССЗ спрямована на боротьбу з бідністю або з соціальною депривацією тих чи інших соціальних груп, то її адресат переміщається від індивіда до домогосподарству як до суб'єкта споживання. Сьогodнішня практика соціального захисту послідовно переміщається до виділення домогосподарства в якості основного реципієнта. Разом з тим, до цих пір в багатьох випадках, як це, наприклад, відбувається з ветеранами праці, параметри домогосподарства не враховуються. Підхід з позицій домогосподарства вимагає застосування методик інтегральної оцінки добробуту домогосподарств, яких на сьогodні існує декілька. Ці методики враховують не тільки доходи членів домогосподарства, але також показники, що відображають розмір заощаджень, житлові умови і майнову забезпеченість. Інтегральний індекс добробуту розраховується шляхом підсумовування балів за всіма шкалами (Новікова, 2018).

В якості ще однієї *особливості здійснення соціального захисту населення* – рішення про вибір між підходом до ССЗ на підставі потреби і підходом з позицій соціальних ексклюзій. Останній є новим і все більш поширюється (див. Абрахамсон 2011). Відповідно до цього підходу, проблему представляє не бідність в сенсі браку доходів, а виключення частини населення із продуктивних соціально-економічних практик (соціальних комунікацій, безперервної освіти). Поширення терміну «соціальна ексклюзія», яке почалося з 1980-х рр. (Період економічних трансформацій, кризи концепції держав добробуту, виникнення соціальних

проблем, пов'язаних з безробіттям), означало зміну сенсу категорії бідності як такої. Відповідно до даного підходу виявляються соціально вразливі групи, які не одержують доступу до інститутів інтеграції і розвитку (Abrahamson 2017). Ця методологія означає переклад проблематики нерівності з чисто економічного розуміння (нерівність доходів і рівня життя) до багатоаспектного і багатокритеріальної. Так, Європейська Комісія розглядає бідність в сукупності з проблемою соціальної ексклюзії, тобто займається просуванням заходів, спрямованих не тільки на фінансову підтримку бідних, але і їх положення на ринку праці, освіту, охорону здоров'я, житлові умови (European Commission 2017).

Ексклюзія, як одна з ключових *особливостей здійснення соціального захисту населення*, проводиться за допомогою різних показників й індикаторів. Частина з них традиційно відноситься до немонетарних показників рівня життя (відсутність власності, товарів тривалого користування, а також житлові умови), частина – до ринку праці, включеності в політичне і соціальне життя. Окремим напрямком виступає ексклюзія літніх – для цієї групи потрібно розширення соціальних послуг, а заходи щодо подолання ексклюзії повинні бути спрямовані на залучення в соціальне життя (Дутчак, 2017). Таким чином, сучасна система соціального захисту повинна забезпечувати не тільки мінімально прийнятний рівень доходу, але і доступ до ресурсів розвитку – утворення, зайнятості, медицині. Така постановка питання ставить в центр уваги ресурсозабезпеченість домогосподарств і можливості її підвищення, заходи стимулювання домогосподарств до накопичення ресурсів, а також заходи, що змінюють структурні передумови, що заважають процесу накопичення ресурсів. При цьому економічне розуміння бідності і ексклюзив бракує елімінується, але економічний ресурс (як причина бідності та як спосіб її подолання) доповнюється та іншими видами ресурсів, важливих для підвищення результативності заходів соціального захисту (Яригіна. 2017).

Розширення принципу соціального захисту населення гальмується згаданими вище технологічними дисфункціями, зокрема, відсутністю моніторингу складу одержувачів різноманітних заходів соціальної допомоги та обсягу отриманих коштів. В даний час існує потреба не просто перегляду концепції інформаційного забезпечення управління ССЗ, а впровадження нових принципів та інструментів аналізу даних, які вже перейшли в площину практичного застосування. Для цього необхідно, по-перше, створення реєстру отримувачів різних заходів соціального захисту, що підвищить результативність відповідних заходів. По-друге, використання нових інформаційних технологій для перевірки нужденності при наданні адресних заходів соціального захисту.

Ще однією особливістю здійснення соціального захисту населення можемо вважати модернізацію технологій надання заходів соціального захисту із застосуванням bigdata виключить дефекти, які гальмують розвиток адресного принципу: високі адміністративні витрати і неформальні відносини між перевіряючими та об'єктами перевірки. Нарешті, для реформи потрібно впровадження інформаційних технологій в повсякденну практику соціальної роботи (наприклад, замовлення продуктів і ліків, виклик лікаря через інтернет). Це може привернути до соціальної роботи волонтерів і знизити навантаження на соціальних працівників (Юшко та Швець, 2013)

Технократичний підхід – також можна вважати особливістю здійснення соціального захисту населення, який заснований на формальних принципах обліку потреби і уніфікації виділяється допомоги, може доповнюватися індивідуальним підходом, який уточнює оцінку реальних потреб домогосподарства. Подібний досвід є у Великобританії, де наявність права на доступ до соціальної допомоги визначається оціночними комісіями, яку координує регіональними департаментами соціального захисту. Оцінка проводиться з урахуванням доступних ресурсів і наявності здобувачів, в більшій мірі потребують допомоги (Гонтмахер, 2015).

Підтвердивши це право, комісія визначає формат допомоги та обсяг ресурсів, які можна направити на її надання. Чіткої класифікації, яка дозволила б визначити ступінь потреби здобувача в допомоги, в англійській системі не існує, вибір проводиться комісією на її розсуд, з урахуванням всіх ситуативних чинників. Одержувач має право відмовитися від запропонованого пакету послуг з тим, щоб отримати його грошовий еквівалент, а також вибрати підходящого виконавця самостійно (Comas-Herrera et al. 2010). Подібний принцип соціальної роботи в більшій мірі узгоджується з розширенням громадської участі та вписується в горизонтальну систему суспільного устрою (Абрахамсон, 2011).

Головні особливості здійснення соціального захисту населення:

- розширення номенклатури послуг, що надаються;
- інституційний розвиток установ соціального обслуговування;
- впровадження нових форм і методів у сфері соціального обслуговування;
- пошук нових організаційних форм і джерел фінансування установ з надання соціальних послуг населенню (Авраамова та Логінов, 2016).

Таким чином, аналіз ***особливостей становлення системи соціального захисту населення*** дозволив виявити певні закономірності.

1. Неможливість забезпечення адресного характеру соціальної допомоги, її націленості на дійсно нужденних (пріоритет категоріального принципу на шкоду адресності) робить систему заходів матеріальної допомоги неефективною як з точки зору економічних, так і соціальних наслідків.

2. Активний розвиток сфери соціального обслуговування з точки зору кількісних показників (числа установ, обсягу наданих соціальних послуг) вимагає переорієнтації на підвищення якості послуг і зростання професійно-кваліфікаційного рівня персоналу установ соціального обслуговування населення (Зубаревич, 2014). Докладний аналіз – тенденцій, що складаються

в сфері соціального захисту населення, дозволяє нам перейти до формулювання основних напрямків розвитку даної сфери, до числа яких, на наш погляд, відносяться:

- посилення адресного характеру соціального захисту;
- підвищення якості та ефективності діяльності системи соціального обслуговування та надання соціальних послуг населенню;
- формування і розвиток нових методів (способів) соціальної підтримки різних категорій населення. Посилення адресного характеру соціального захисту. Говорячи про необхідність зміцнення принципу адресності в якості стратегічного завдання в області соціального захисту населення відзначимо, що зміцнення адресного характеру виплат і пільг не означає повної відмови від принципу категоріальності (Єрусланова, 2014).

Виділення категорій населення, які мають право на певні види допомоги, збережеться з наступних причин:

- повинні бути збережені в якості одержувачів пільг і виплат деякі категорії пільговиків, які мають особливі заслуги перед державою (ветерани воєн, бойових дій, ліквідатори техногенних катастроф), незалежно від рівня їх матеріальної забезпеченості;
- існують певні категорії населення, які не зможуть вижити без допомоги держави (наприклад, тяжкохворі, які потребують постійного забезпечення дорогими препаратами). Дана практика не суперечить міжнародному досвіду, який наочно демонструє можливість грамотного поєднання категоріального і адресного підходів в практиці соціального захисту населення (Малофєєв, 2011).

У той же час, повертаючись до *української дійсності особливостей здійснення соціального захисту населення*, зазначимо, що прагнення до підвищення адресного характеру соціальної допомоги на практиці означає поступове, але неухильне скорочення кількості категорій пільговиків, які отримують на сьогоднішній день виплати фіксованого розміру, не

пов'язаного з рівнем їхнього доходу і ступенем нужденності (Холостова, Комаров та Прохоров, 2014).

Так у фахівців і дослідників викликає все більший подив існування, наприклад, такої численної категорії пільговиків, як ветерани праці, трудовий внесок яких вже оцінений за допомогою пенсійного забезпечення, а розмір виплат замість втрачених в ході монетизації пільг для кожного одержувача не відіграє значної ролі в підвищенні його добробуту, але лягає значним тягарем на регіональні бюджети соціального захисту. Тому подібні категорії пільговиків повинні поступово виводитися з числа які отримують соціальну допомогу за категоріальним ознакою, а в разі потреби ставати одержувачами допомоги на основі адресного підходу – в залежності від ступеня потреби. Однак реалізація на практиці подібного підходу стикається зі значною кількістю проблем, серед яких, за одностайним визнанням багатьох фахівців, на перше місце висувається проблема повноцінного інформаційного забезпечення. Для забезпечення адресності соціальної допомоги необхідно мати точну і повну інформацію про нужденних і ступеня потреби (Холостова, 2014).

Головними ознаками, на яких ґрунтуються *особливості здійснення соціального захисту населення* можемо виокремити критеріїв потреб, які дозволяють претендувати на отримання допомоги, в першу чергу визнається низький дохід, потім – погані житлові умови, самотнє проживання, поганий стан здоров'я. Перевірка потреби в українській практиці соціального захисту є обов'язковою процедурою при наданні соціальної підтримки, при цьому в якості основних методів оцінки застосовується збір даних про доходи і оцінка умов життя клієнта з виїздом за місцем проживання. Однак, способи проведення перевірки та можливості збору персоніфікованої інформації далекі від досконалості – це підтверджується результатами досліджень, проведених в окремих регіонах (Пропозиції щодо стратегії соціального захисту, 2017, с.65).

Перед тим як держава визначає порядок впровадження соціального захисту, враховують такі *особливості* цього процесу, як проблеми, в яких перебувають верстви населення, що потребують *соціального захисту*. До найбільш гострих проблем в області перевірки нужденності відносяться:

- труднощі отримання інформації про доходи від особистого підсобного господарства та інші доходи від неформальної зайнятості, іноді – про майновий стан;

- певні труднощі в отриманні інформації про офіційні доходи потребують, при цьому взаємодія з державними структурами (Пенсійний фонд, Фонд соціального страхування, служби зайнятості, податкові органи) в якійсь мірі налагоджено, а ось інформація від роботодавців часто недоступна, оскільки не відпрацьований офіційний механізм отримання такої інформації;

- зібрана інформація слабо систематизована, наявні бази даних розрізнені, відсутня моніторинговий характер збору інформації, що унеможлиблює оцінку зміни матеріального становища набувачів виплат, а також ускладнює оцінку ефективності програм соціальної допомоги. Зазначені труднощі багато в чому пояснюють, чому в рамках регіональних систем соціального захисту зберігається перевагу категоріального принципу на шкоду адресності – відсутність необхідної інформації і проблеми її отримання не залишають вибору для фахівців, які організують надання соціальної допомоги (Фірсова та Студенова, 2016).

Перевага категоріальної ознаки в системі соціального захисту робить нездійсненним ще один дуже важливий вимога до адресної соціальної допомоги – диференціацію розміру виплат залежно від рівня забезпеченості домогосподарства. Виконання цієї вимоги на практиці може бути реалізовано тільки одним способом – шляхом переходу від численних виплат до єдиного посібника по малозабезпеченості, розмір якого буде диференційований залежно від ступеня потреби (Антропов, 2015).

Поступова передача з державного на регіональний рівень функцій соціального захисту в період початку реформ носила як вимушений, так і виправданий характер. Вимушеність полягала в економічній та інституційній слабкості держави, виправданість – в загальноприйнятих нормах держав з розвиненою соціальною політикою, одним з принципів якої є максимальне наближення суб'єктів соціальної допомоги до її споживачам – населенню. У підсумку на сьогоднішній день в компетенції державного рівня Він відповідає за розробку нормативно-правової бази соціального захисту та фінансування ряду соціальних зобов'язань держави (Болотіна, 2015).

Отже, розглядаючи *особливості здійснення соціального захисту населення в Україні* за останні роки, а також у зарубіжних країнах, дійшли висновків, що в останні роки також активізувалася методична функція, в рамках якої на державному рівні узагальнюється передовий досвід регіонів і поширюється на всі суб'єкти. На наш погляд, сформований на сьогоднішній день характер взаємовідносин державного центру і регіонів в області становлення системи соціального захисту не можна визнати оптимальним. Назріла ситуація розширення втручання і допомоги державного центру регіонам з питань соціального захисту, за якими сьогодні взаємодія між ними носить рамковий характер.

1.3. Фактори впливу на формування сучасної системи соціального захисту населення

Формування сучасної системи соціального захисту населення базується на моделях, принципах, завданнях та факторах. Саме які фактори здатні впливати на процес формування сучасної системи соціального захисту населення достатньо актуальні у сучасному соціально-правовому суспільстві.

Визначимо фактори впливу на формування системи соціального захисту населення та можливі конкретні напрями активізації зусиль

державного центру, необхідність яких висловлюється фахівцями (В. Антропов (2015), Н. Болотіна (2015), О. Величко (2019), Є. Головаха (2011), В. Жернаков (2019), Р. Ларіна (2015), О. Лібанова (201), В. Макаренко (2011), С. Сінічук (2013), В. Смоленська (2016), тощо) в галузі соціального захисту.

Фактори впливу на формування сучасної системи соціального захисту населення:

1. Розробка і удосконалення законодавчих актів, що дозволяють забезпечити регіональним органам соціального захисту безперешкодне отримання інформації з різних офіційних джерел для створення персоніфікованих баз даних фактичних і потенційних учасників програм адресної допомоги (Смоленська, 2016).

2. Перехід від узагальнення і поширення досвіду передових регіонів, що носять рекомендаційний характер, до створення законопроектів і нормативних документів, що мають обов'язковий характер для регіонів. На наш погляд, першочерговими об'єктами уваги можуть стати методи оцінки потреби (особливо методи непрямой оцінки майнової забезпеченості та незадекларованих доходів), впровадження практики посібників по малозабезпеченості, створення уніфікованих форм представлення і збереження інформації про клієнтів соціального захисту (наприклад, соціальних карт, які вже створені в ряді регіонів). При цьому необхідно передбачити в створюваних нормативних документах варіативність, що передбачає можливість впровадження в регіонах методів, що враховують їх специфіку (Макаренко, 2011).

3. Участь у фінансуванні програм виплати допомоги по малозабезпеченості при певних умовах (наприклад, забезпеченні регіональним рівнем управління соціальним захистом повної і достовірної інформації про нужденних, обґрунтуванні необхідних обсягів фінансування та ін.). Розширення можливих функцій державного центру в становленні підходу викликано не тільки логікою проведення реформ в галузі

соціального захисту (в цій сфері потрібно, за образним висловом, «більше держави») (Жернаков, 2019).

На наш погляд, рівень компетенції і активності фахівців і виконавців реформ соціального захисту на регіональному і місцевому рівнях управління недостатній. Простіше кажучи, у багатьох регіонах для просування реформ потрібні чіткі вказівки зверху, а не просто рекомендації щодо використання досвіду тих регіонів, які проявляють активність в розробці власних підходів, або передового зарубіжного досвіду. Паралельно необхідно займатися предметним підвищенням кваліфікації відповідних фахівців і керівників, а також активно впроваджувати спеціальні курси по адресності соціального захисту в підготовку майбутніх фахівців державного управління та соціальних працівників.

Виділимо *фактори впливу на формування системи соціального захисту населення*, які могли б скласти найближчий етап розвитку системи соціального захисту:

- поступове неухильне скорочення кількості категорій громадян, які мають пільги, переклад їх на субсидіарні форми надання допомоги;
- вирішення проблем інформаційного забезпечення адресного підходу: впровадження методик і механізмів збору персоніфікованої інформації про одержувачів допомоги і перевірки нужденності;
- поступовий перехід на регіональному рівні від безлічі розрізаних допомог і виплат до єдиного посібника по малозабезпеченості (Антропов, 2015).

Необхідними умовами реалізації *факторів впливу на формування сучасної системи соціального захисту населення* є активізація дій в сфері соціального захисту державного центру і забезпечення регіонів кадровим потенціалом відповідного рівня компетентності (Болотіна, 2015).

Підвищення якості та ефективності діяльності системи соціального обслуговування та надання соціальних послуг населенню. Як уже

зазначалося, період становлення в нашій країні системи соціального захисту характеризувався швидким зростанням сфери соціального обслуговування населення. Прийшов час «ревізії» досягнутих результатів і визначення нових завдань, що стоять перед галуззю, які знаменують собою перехід від кількісного зростання до якісного розвитку. На тлі насичення установами соціального обслуговування на порядок денний все гостріше постає питання якості наданих соціальних послуг. Вирішення цього питання включає в себе необхідність розробки стандартів якості послуг, що надаються, і перш за все – законодавчих основ для формування і застосування стандартів якості послуг на державному рівні (Калашніков, 2013).

Роль регіонального та муніципального рівнів у процесі визначення ***факторів впливу на формування сучасної системи соціального захисту населення*** визначається наступним чином:

- внесення методичних і практичних пропозицій щодо оцінки та підвищення якості послуг, заснованих на аналізі досвіду роботи установ соціального обслуговування на місцях;

- впровадження, апробація і оцінка запропонованих державним рівнем управління методик і стандартів якості;

- сприяння поліпшенню фінансового становища соціальних служб з метою зміцнення їх матеріальної бази, підвищення рівня матеріальної зацікавленості фахівців сфери соціального обслуговування (Ларіна, 2015).

Стає все більш помітним відсутність будь-якої конкуренції в сфері надання соціальних послуг населенню, оскільки основним і практично монопольним їх постачальником залишаються муніципалітети та регіональні органи управління. У початковий період становлення системи соціального обслуговування необхідність подібної монополії була очевидна. Однак умови змінюються, і виникають передумови виникнення на цьому «полі» нових дійових осіб.

Також було визначено, що до **факторів впливу на формування сучасної системи соціального захисту населення** відносяться:

– повільне, але неухильне підвищення рівня життя всіх верств населення, в тому числі серед категорій, які вважаються соціально вразливими;

– кількісний і якісний ріст сектора некомерційних (громадських) організацій, які цілком можуть скласти конкуренцію в сфері надання соціальних послуг окремим категоріям населення;

– зростання доходів у сфері бізнесу та поширення західних норм і стандартів участі бізнесу в соціальних акціях і благодійності (Гончаренко ред., 2017).

Таким чином, в найближчі роки в якості стратегічного напрямку розвитку висувається залучення в сферу надання соціальних послуг організацій як некомерційного, так і комерційного сектора. Це, в свою чергу, потребують активізації роботи муніципальних і регіональних структур управління по формуванню нормативної бази та стандартів діяльності недержавних установ соціального обслуговування, реалізації системи заходів у сфері організації їх діяльності та контролю за їх роботою, що стає особливо актуальним в умовах переходу деяких установ соціального обслуговування в статус автономних некомерційних організацій (АНО) (Скуратівський, 2012).

Гостро необхідним **фактором впливу на формування сучасної системи соціального захисту населення** є проблема насичення галузі висококваліфікованими кадрами, які отримали профільну освіту. Період формування галузі кадрами за принципом залучення всіх бажаючих, незалежно від освіти і спеціальності, характерний для етапу кількісного розвитку сфери соціального обслуговування, безповоротно йде у минуле. Для забезпечення високої якості роботи та реалізації організаційних перетворень необхідний кваліфікований персонал, формування та вдосконалення якого також стає нагальним завданням розвитку сфери соціального захисту.

Формування і розвиток нових методів (способів) соціальної підтримки різних категорій населення. Перехід від політики виживання до політики розвитку в сфері соціального захисту передбачає надання різноманітних видів соціальної підтримки тим категоріям населення, які, за умови створення відповідних умов життєдіяльності, перетворюються в найближчому майбутньому або у віддаленій перспективі з одержувачів допомоги в економічно активні верстви населення (Сінічук, 2013).

На наш погляд, до таких категорій населення в першу чергу відносяться інваліди та діти, які залишилися без піклування батьків. Для першої з зазначених категорій найбільш актуальна проблема включення в трудове життя, вирішення якої дозволить впоратися з величезним безліччю супутніх проблем – від соціокультурної адаптації інвалідів до підвищення їх дохідного потенціалу і зниження фінансового навантаження на бюджети всіх рівнів. Що стосується проблем сімей з дітьми та дітей, які залишилися без піклування батьків, то для їх вирішення буде актуально, поряд із заходами матеріальної підтримки, удосконалювати існуючу систему опіки та піклування, розвиваючи в першу чергу сімейні форми влаштування сиріт, створити ефективно діючу систему супроводження прийомних сімей (Ярошенко, 2015).

Діяльні принципи демонструють внутрішні закономірності соціальної роботи як процесу надання допомоги. Саме ними керується соціальний працівник, надаючи соціальні послуги потребуючим громадянам, і саме на них сотні тисяч соціальних працівників будують логіку своєї діяльності з підтримки гуманітарного потенціалу суспільства (Грушко, 2016).

У методології соціальної роботи найбільш значущими є такі діяльні ***фактори впливу на формування сучасної системи соціального захисту населення:***

Фактори превенції, що означає, що соціальна робота спрямована в першу чергу на випередження можливих відхилень об'єкта від соціальних

нормативів, на профілактику соціальних девіацій. Згідно з цим фактором, в соціальній роботі приділяється першочергова увага профілактичним заходам, здатним загальмувати або не допустити появу або посилення соціальних проблем в житті індивіда, сім'ї, спільноти. Даний фактор вкрай важливий не тільки в організаційному аспекті, а й в економічному. Подібно медичного постулату про те, що будь-яку хворобу дешевше запобігти, ніж лікувати, в соціальній роботі превентивні заходи дозволяють попередити різні негативні явища в житті індивіда і тим самим здешевити сам процес боротьби з соціальною проблематикою. Превенція сприяє стабільному розвитку об'єкта соціальної роботи в руслі соціальних норм і прийнятних правил поведінки, проте вираз цього фактору стосується не тільки соціальної роботи на контактному рівні (Величко, 2019).

Соціальна робота як професійна діяльність має своїм завданням стабілізацію і активізацію підтримують інфраструктур, що співвідносяться з більшістю раніше позначених структурних факторів. Це стосується діяльності не одного, а десятків тисяч працівників соціальних служб, своїми діями щодня проводять профілактику подальшого погіршення якості життя людей. У своїй роботі вони використовують вищезгадані інфраструктури як джерела найважливіших ресурсів з підтримки стабільності взаємодії проблемних індивідів і соціуму. У вітчизняній практиці соціальної роботи зустрічаються такі напрямки реалізації цього фактору, як профілактика передчасного старіння, профілактика інвалідності, профілактика суїциду, профілактика алкоголізму і наркоманії, профілактика бездоглядності та правопорушень серед неповнолітніх та багато інших. І у всіх випадках превенція передбачає залучення якомога більшої кількості різних служб, організацій, відомств, спільнот, тим самим створюючи особливі інституційні практики роботи, при яких досягається конструктивне використання громадської інфраструктури з метою недопущення подальшого посилення або розростання соціальних проблем (Скуратівський, 2012).

Фактор інтеграції є одним з найважливіших діяльнісних факторів у соціальній роботі, так як відображає одну з найбільш значущих завдань роботи з індивідом – підвищення його адаптованості через зміни в зовнішньому середовищі. Інтеграція означає включення одержувача соціальних послуг в соціальні процеси, нові спільноти, розширення граней його світосприйняття. Цього фактору служить такий вид соціальної роботи, як соціальна робота з групою – адже через включення індивіда в малу групу можна досягти корекції його повсякденних практик, ініціювати застосування їм нових способів освоєння світу, змусити замислитися над власними ціннісними орієнтаціями, розширити мережу соціальних контактів, вивести на новий рівень його комунікативну активність (Ярошенко, 2015).

Через інтеграцію індивід може поміняти власні адаптивні стратегії, поєднуючи їх зі стратегіями інших учасників інтеграційного простору. При інтеграції посилюється інтенсивність інформаційного обміну, емоційного зганняння. Особливо це значимо для тих груп, де індивіди об'єднані якою-небудь спільною проблемою – залежністю, фізичними дефектами, соціальною дискримінацією. Однак фактор інтеграції можна трактувати в більш розширеному варіанті – як сприяння ліквідації всіх форм суспільної дискримінації шляхом визнання рівності всіх індивідів в соціумі, а отже, розширення напрямків участі одержувача послуг в життя суспільства, включення його в соціальне середовище (навіть без включення в малу групу). При реалізації цього фактору індивід стає повноправним членом соціуму, зростає рівень його правової та соціальної захищеності, посилюється його роль в житті спільноти, службовця для нього інтегративної середовищем (Калашніков, 2013).

Фактор рефлексії, що відображає тонку психологічну специфіку соціальної роботи та виражений в необхідності працювати над «внутрішньої зворотним зв'язком» індивіда, його здатністю дивитися в глибину себе, аналізувати власні психічні процеси. Здатність до самоаналізу

спостерігається далеко не у всіх одержувачів послуг, однак саме ця здатність є важливою гранню, заступивши за яку, індивід розуміє важливість роботи над собою. Саме надання послуг рідко змінює ціннісні орієнтири людини, практично не сприяє підвищенню рівня його самооцінки, і це при тому, що соціальна робота заснована на найважливішій задачі використовувати внутрішні ресурси індивіда. Використання цих ресурсів в факторі неможливо без усвідомлення самим індивідом їх наявності у себе. Також дуже важливо, щоб за допомогою рефлексії індивід приходив до усвідомлення себе не тільки як об'єкта соціальної роботи, але і як її суб'єкта (Макаренко, 2011).

Діяльнісний початок в життя одержувача послуг, про який так багато пишуть і говорять в статтях і монографіях, формується в тому числі і за допомогою адекватних методик соціальної роботи, спрямованих не тільки на привчання індивіда до споживання послуг і матеріальної підтримки, а й на активізацію його життєвих сил, формування нової системи життєвих завдань і смислів. І це також не обходиться без розвитку головного психологічного механізму самоактивізації – рефлексії, в тому числі критичною. У соціальній роботі орієнтація на життєвий світ людини пов'язана саме з критичної рефлексією і потребує її в процесі співпереживання, консультування, підтримки у вирішенні повсякденних проблем. Розвиток рефлексії досягається за допомогою бесід з отримувачем послуг, причому спеціально проведених з метою звернення «внутрішнього погляду» на себе, тренінгів, різних ігротехнік і багатьох інших методів (Ларіна, 2015).

Фактор рефлексії в соціальній роботі є важливою умовою ініціації пошуку індивідом відповідей на питання «хто я?», «До чого я прагну?», «Що я повинен поміняти в собі?» Фактор охорони соціальних прав індивіда, який передбачає протидію будь-яким спробам ззовні порушити найважливіші права одержувача послуг, знизити його правовий статус (Смоленська, 2016).

У ряді зарубіжних традиційних трактувань соціальної роботи їй недвозначно приписується правозахисна функція як одна з основних. Це,

звичайно, не означає, що соціальний працівник повинен мати юридичну підготовку і виступати в якості адвоката, але разом з тим даний фактор має на увазі наявність охоронних функцій щодо правового статусу одержувача послуг. Кожен індивід має основоположні права – на життя, на охорону здоров'я, на освіту, на житло, отже, рішення його проблем немислимо без реалізації або захисту цих прав (Лібанова, 2011).

Також наявність адресного підходу у визначенні одержувачів соціальних послуг передбачає, що кожному з них покладено свій набір виплат, пільг, у кожного своя тривалість отримання тих чи інших соціальних благ. Це також створює для працівника соціальної служби поле діяльності щодо дотримання та охорони прав на дані блага. Соціальна робота в факторі є діяльність у правовому полі, де суб'єктами правовідносин виступають одержувач соціальних послуг, постачальник соціальних послуг, треті особи, сторонні організації (Гончаренко ред., 2017).

Працівник соціальної служби часто представляє інтереси одержувача послуг у взаємодії з різними організаціями, відомствами, службами, а також з третіми особами. У випадках, коли існує загроза порушення прав одержувача послуг, або вони вже порушені, обов'язком соціального працівника стає захист цих прав, по можливості – відновлення індивіда в правах. Для цього соціальному працівнику часто доводиться підключати зовнішні ресурси, як то взаємодіяти з правоохоронними органами, прокуратурою, судовими інстанціями, колегією адвокатів. Для дотримання фактору охорони соціальних прав індивіда працівники соціальних служб повинні знати чинне соціальне законодавство, бути обізнаними про механізми реалізації та захисту прав громадян, мати уявлення про повноваження соціальної служби в справі захисту прав отримувачів послуг. Фактор опори на ресурси індивіда, що має на увазі необхідність розвивати у одержувача послуг здатності самостійного вирішення проблем (Антропов, 2015).

Соціальна робота як професійна діяльність передбачає взаємодію з людиною, що володіє властивим тільки йому потенціалом адаптації та розвитку. Цей потенціал є складовою тих ресурсів, за допомогою яких можна активізувати прагнення людини до змін у власних діяльності та світогляді. Стаючи предметом віз дії з боку соціального працівника, людські ресурси поступово повинні стати головним фундаментом позитивних змін в житті індивіда. Актуальними стають питання: як ці ресурси розпізнати, як їх використовувати і як привести людину до усвідомлення необхідності розвивати ці ресурси в подальшому. Ресурси людини можна умовно розділити на внутрішні і зовнішні. До внутрішніх відносяться здоров'я (фізіологічний потенціал) людини, активність психічних функцій, рівень інтелекту, здібності і таланти, інформованість, життєвий досвід, адекватна самооцінка, моральна переконаність. До зовнішніх – наявність стійкого кола комунікативних партнерів, підтримувані родинні зв'язки, зайнятість, захоплення, постійний матеріальний дохід, власна безпечна територія проживання, джерела інформації (Болотіна, 2015).

Стикаючись з одержувачем послуг в перший раз, досвідчений працівник соціальної служби намагається оцінити його ресурсну забезпеченість як в зовнішньому прояві, так і в плані наявності психологічних якостей, необхідних для успішного вирішення його проблеми. Оцінивши ці позиції, працівник вибудовує власну стратегію взаємодії з одержувачем послуг та окреслено шляхи вирішення поставлених перед ним завдань. Було б неправильним припускати, що людина, навіть сформований і соціалізована, є чимось закінченим, завершеним, і його потенціал більше не в змозі приростати новими елементами і якісними характеристиками (Сінічук, 2013).

Важливу роль у розвитку людського потенціалу на індивідуальному рівні грає робота над собою, над власними недоліками, над новими, бажаними властивостями тіла і психіки. Схильність людини до самотворення

є найважливішим особистісним якістю, визначальним спрямованість всіх процесів розвитку внутрішніх складових людської сутності. Роботу над собою можна по праву назвати третім чинником, після природного і соціального, що впливає на різні сторони потенціалу людини. Однак сила цього фактора визначається ступенем соціальної зрілості особистості, здатністю усвідомити необхідність внутрішніх змін і моральної готовністю ініціювати і підтримувати в собі ці зміни (Грушко, 2016).

Фактор клієнтоцентризму, що означає фіксацію клієнта (одержувача послуг) в центрі професійно-ціннісної системи працівника соціальної служби. Клієнтоцентризм аж ніяк не означає, що соціальний працівник повинен практикувати жертвність, зведену в абсолют, проте без цього фактору соціальна робота не стала б найгуманнішою і самою людино-орієнтованою професією. Під фактором клієнтоцентризму мається на увазі, що у всіх випадках порушення прав клієнта соціальний працівник виступає тільки на стороні захисту клієнта. Він також означає, що при виникненні етичних Ділла, подвійності можливого етичного вибору, соціальний працівник робить вибір на користь морально-етичного захисту саме клієнта, навіть якщо це передбачає нехтування власних моральних факторів (Калашников, 2013).

Працівникові соціальної служби часто доводиться виступати медіатором і конфліктологом, регулюючи і дозволяючи виникають в житті отримувача послуг протиріччя. Грунтуючись на цьому факторі, соціальний працівник здійснює медіацію і посередництво при найважливішій умові захисту законних інтересів одержувача послуг. Серед всіх професійних цінностей найважливішою для соціального працівника залишається система інтересів і потреб одержувача послуг. Вона є відправною точкою оцінки якості власної роботи, формування тактики взаємодії зі сторонніми організаціями, планування робочого дня і в цілому режиму роботи, реалізації стратегії представлення інтересів одержувача послуг у відносинах з його

родичами. Знаходження одержувача послуг в центрі уваги соціального працівника є найважливіша умова повноцінного соціального захисту індивіда і реалізації його соціальних прав (Скуратівський, 2012).

Фактор максимізації соціальних ресурсів, що передбачає використання в процесі вирішення проблеми найбільшої кількості можливих засобів, якими володіє соціальна система. Даний фактор дуже важливий в зв'язку з розвитком ринку соціальних послуг, впровадженням соціального супроводу, розвитком благодійності та меценатства. Соціальна система, навколишнє індивіда і частиною якої він є, може запропонувати масу способів вирішення проблем одержувача послуг, а також має велику кількість засобів, матеріально і організаційно забезпечують процес вирішення проблем (Ларіна, 2015).

Так, у соціальній роботі допускається використовувати ресурси не тільки державної організації, яка надає послуги, а й соціально орієнтованих некомерційних організацій (СО НКО), бізнес-структур, релігійних конфесій, громадських організацій, волонтерів, приватних осіб. Причому мова йде не тільки про кошти або натуральної допомоги, а й про групи самопомоги, культурно-дозвіллевих заходах, психологічної підтримки, духовне наставництво, соціально-побутовому обслуговуванні. Комерційний сектор може проводити благодійні акції, забезпечувати знижки для малозабезпечених громадян при купівлі товарів, робити прямі благодійні внески на адресу організацій соціального обслуговування або конкретних громадян, практикувати соціальне підприємництво. Некомерційний сектор може надавати цілий спектр соціальних послуг (соціально-побутових, соціально-медичних, соціально-психологічних, соціально-правових) На адресу нужденних громадян, а також отримувати за це державні гроші. Церква є не тільки традиційним розподільником соціальних благ (грошей, продуктів, одягу), але і мудрим радником, що дозволяє віруючій людині

знову знайти віру в себе і свої сили, реалізатором просвітницьких та виховних програм (Гончаренко ред., 2017).

Громадські організації можуть здійснювати сприяння державним організаціям у виявленні нужденних громадян, організаційно допомагати в проведенні різних заходів. Волонтерський рух створює значуще підмога в справі допомоги особливим одержувачам послуг, увага до яких не вичерпується тільки діяльністю соціальної служби, а також допомагати в проведенні різних державних акцій і кампаній. Приватні особи, в тому числі і родичі одержувачів послуг, їх сусіди і знайомі, також беруть участь у справі допомоги нужденним індивідам, і тут соціальному працівнику дуже важливо побачити, якими ресурсами володіє та чи інша людина і що він може запропонувати одержувачу послуг.

При максимальному охопленні суб'єктів допомоги створюється своєрідна матриця ресурсів, і стає важливим вчасно використовувати той чи інший ресурс, реагуючи на потреби одержувача послуг. Фактор толерантності, який передбачає терпиме ставлення до індивіду незалежно від його поведінки, зовнішнього вигляду, національності, віросповідання, політичних переконань (Сінічук, 2013).

Фактор толерантності особливо є наріжним каменем при роботі з етнічними меншинами, біженцями та вимушеними переселенцями, колишніми в'язнями та іншими категоріями, яких об'єднує спільна ознака – виражена відмінність від більшості оточуючих їх людей. Визнання права будь-якої людини бути таким, яким він є, є найважливішим гуманітарним завоюванням людства, і соціальна робота була і залишається тією професією, представники якої ніколи не повинні бути схильні до впливу стереотипів по відношенню до різних соціальних груп. Це залишається актуальним, навіть якщо ці стереотипи підтримуються більшістю населення. Безумовно, щодо толерантності мова може йти не тільки про «відрізняються» спільнотах, адже в сучасному світі негативні стереотипи, ярлики і кліше можуть поширяться

на членів суспільства, присутність яких в соціальній структурі абсолютно природно – на літніх громадян, на дітей, на осіб з обмеженими можливостями, на представників професійних груп (Головаха, 2011).

Іноді ЗМІ можуть провокувати інформаційну війну щодо конкретних соціальних груп, і велика частина суспільства може цього піддаватися. Але у всіх випадках соціальний працівник є представником професії, яка є виключно гуманістичним ідеалом, а значить, на ньому лежить відповідальність за слова та вчинки стосовно кожного індивіда, з ким доводиться працювати. Також *фактор толерантності* вкрай важливий в політичному аспекті, оскільки образ толерантного соціального працівника – це образ толерантної держави, що підтримує інститути допомоги всім і кожному. Це образ соціальної держави, нікого не кидає напризволяще, що підноситься над суспільними стереотипами і забобонами, що будує і зміцнює мирні підвалини суспільного життя. Фактор індивідуалізації соціальної роботи, що означає застосування індивідуального підходу в наданні допомоги людині. Кожна людина унікальна і своєрідний в силу стану здоров'я, виховання, рівня і якості життя, пріоритетів в потребах (Ярошенко, 2015).

Надання соціальних послуг повинно ґрунтуватися на оцінці індивідуальної потреби, при якій враховуються всі внутрішні і зовнішні аспекти життєдіяльності людини – від житлово-побутових умов до акцентуації характеру. При цьому необхідно враховувати, що з наданням соціальних послуг можуть відбуватися зміни різних сторін життєвої ситуації, а тому підходи до роботи з індивідом і заходи допомоги йому теж можуть змінюватися. На практиці фактор індивідуалізації соціальної роботи чітко проявився в розвитку адресного підходу в соціальному обслуговуванні. Треба врахувати, що адресність має більш вузьку трактування, ніж індивідуальний підхід, однак саме адресність соціальної роботи (соціального обслуговування) сьогодні актуалізована як ніколи (Жернаков, 2019).

Фактор адресності традиційно означає, що ті чи інші соціальні блага повинні надаватися тільки тим особам, які дійсно потребують їх. Адресність часто трактується як дотримання такого підходу до одержувача соціальних послуг, при якому ведеться облік всіх показників рівня і якості його життя, всіх факторів зовнішнього середовища, прямо або побічно впливають на його неблагополуччя. Даний підхід йде в розріз з багатьма усталеними традиціями надання соціальних послуг в нашій країні. І найважливішим гальмом на шляху впровадження адресності є не до кінця зжиті категоріальний підхід – пряма протилежність підходу адресного. Згідно головному постулату категоріального підходу, соціальні блага надаються індивіду на підставі його належності до будь-якої категорії (Макаренко, 2011).

Ідеологема категоріального підходу – визнання певних заслуг громадянина перед країною і включення його в безадресну, що не враховує рівень його потребу, систему розподілу соціальних благ. Впровадження ж адресного підходу продиктовано об'єктивними вимогами часу, коли спостерігається скорочення (або заморожування) бюджетних витрат на сферу соціального захисту, коли демографічні зміни тягнуть підвищення числа потенційних одержувачів соціальних послуг, нарешті, коли назріла необхідність серйозно боротися з соціальним утриманством (Величко, 2019).

У цих умовах державна система розподілу соціальних благ повинна зосередитися на підтримці найбільш незахищених громадян. Реалізація адресного підходу втілюється в наступних етапах:

- 1) визначення конкретного адресата – одержувача соціальної допомоги або послуг;
- 2) надання диференційованої допомоги, де стосовно проблематики одержувача послуг плануються певні види соціальних послуг, їх конкретизований обсяг, періодичність надання;
- 3) постійний облік усіх аспектів рівня і якості життя одержувача послуг, що відображають його потреба в соціальних послугах;

4) реалізація спеціальних заходів для профілактики соціального утримання в середовищі одержувачів послуг, різко або поступово переходять в розряд непотребуючих (Головаха, 2011).

Фактор емпатичного проникнення і співучасті, що передбачає використання особливих психологічних механізмів, що дозволяють соціальному працівнику зрозуміти і відчувати все те, що розуміє і відчуває отримувач послуг. Емпатійність передбачає наявність, можливо, особливого дару, що межує з проникливістю, але завдяки якому стає можливим зрозуміти і прийняти систему цінностей індивіда, поглянути на проблему його очима, вжитися в його ситуацію і відчути себе на його місці. До сих пір немає єдиної думки з приводу того, дається це якість виключно природою або його можна виробити на практиці. Разом з тим, абсолютно ясно, що розробка стратегії і тактики надання допомоги людині, вибір засобів для досягнення цих цілей, а також якість комунікації у взаємодії з нужденним індивідом, немислимі без прийняття і розуміння його думки, бачення власної проблеми, наявного цілепокладання щодо майбутнього даної проблеми (Смоленська, 2016).

Фактор суб'єктивності індивіда в оцінці того, що з ним відбувається, аж ніяк не є перешкодою до спільної розробки кроків щодо виведення його з важкої життєвої ситуації. Навпаки, зрозумівши його точку зору, відчувши гаму його переживань, стає легше знаходити з ним спільну мову, розуміти хід його думок, бачити особливості його уявної зв'язку з навколишнім світом. Емпатичних проникнення і співучасть повинні бути дієвими, а це передбачає активне слухання, співпереживання і формування взаємної націленості на вирішення проблемних питань. Без дотримання цього фактору неможливо встановлення довіри, такого важливого у формуванні суб'єкт-суб'єктних відносин і дотримання етичних основ соціальної роботи. Фактор компетентності, що передбачає наявність важливих складових професійної

діяльності – знань і навичок здійснення практичної соціальної роботи (Макаренко, 2011).

Фактор компетентності виробляється на практиці, проте ґрунтується не тільки на особистому досвіді роботи, а й на активному саморозвитку працівника соціальної служби. Людина, яка присвятила своє життя справі допомоги іншим, повинен спиратися в своїй діяльності на знання законів, постанов, кодексів, стандартів, суміжних нормативних актів. Не останнє місце в його інтелектуальному багажі займають знання в області психології, педагогіки, медицини, економіки, соціології. Розвиток компетентності передбачає постійне перебування і зміцнення зв'язку між отриманими знаннями та практичними навичками роботи, формування власних стратегій професійного розвитку, застосування творчого підходу до роботи (Сінічук, 2013).

Компетентний працівник легко орієнтується в законодавчому полі, швидко знаходить вихід зі складних професійно-специфічних ситуацій, не допускає виникнення конфліктів з одержувачами послуг, працює над профілактикою власного професійного вигорання. **Фактор компетентності** особливо ефективно працює, коли здійснюється рівномірний професійний розвиток всіх працівників соціальної служби, а не одного чи кількох. У цьому випадку соціальна служба стає оплотом професіоналів, легко адаптуються до змін в законодавстві, готових активно впроваджувати соціальні інновації, які не бояться змін в порядку і методах роботи. Професійний розвиток кожного працівника стає запорукою професійного розвитку організації, а слідом за нею – всієї системи соціального захисту населення. Діяльні фактори соціальної роботи не вичерпують всіх закономірностей і аспектів цієї професійної діяльності. До них можуть бути додані структурні і філософські фактори, які в сукупності завершують методологічне побудова структурно-функціональних основ соціальної роботи. Однак саме діяльні фактори в першу чергу відображають

установки, які несе в своєму професійному свідомості простий соціальний працівник, і завдяки яким він будує ту об'ємну гаму процесів взаємодії з індивідами, що в кінцевому підсумку складається в якісну професійну діяльність (Антропов, 2015).

Під час характеристики *факторів впливу на формування сучасної системи соціального захисту населення*, зробили висновок, що діяльні фактори соціальної роботи не вичерпують всіх закономірностей і аспектів цієї професійної діяльності. До них можуть бути додані структурні і філософські фактори, які в сукупності завершують методологічне побудова структурно-функціональних основ соціальної роботи. Однак саме діяльні фактори в першу чергу відображають установки, які несе в своєму професійному свідомості простий соціальний працівник, і завдяки яким він будує ту об'ємну гаму процесів взаємодії з індивідами, що в кінцевому підсумку складається в якісну професійну діяльність. На закінчення підкреслимо, що в ситуації пошуку і розвитку нових ефективних шляхів підвищення рівня життя і соціальної захищеності всього населення багаторазово зростає необхідність розширення фінансового та організаційного участі в цій роботі державного рівня управління, зокрема урізноманітненні факторів впливу на формування сучасної системи соціального захисту населення.

Висновки до розділу I

У першому розділі нашої роботи нами були розглянуті теоретичні аспекти визначення особливостей соціального захисту населення.

В ході аналізу сутності поняття «соціальний захист» та його складові компоненти, визначили, що незважаючи на активізацію зусиль держави на всіх рівнях управління по формуванню дієвих заходів соціального захисту населення, за багатьма параметрами (відсутність адресності, перевага категоріального фактору надання допомоги, низький розмір виплат) склалася до теперішнього часу система матеріальної підтримки нужденних не може вважатися оптимальною і вимагає свого вдосконалення.

Під час розгляду особливостей здійснення соціального захисту населення, виділили, що сформований на сьогоднішній день характер взаємовідносин державного центру і регіонів в області становлення системи соціального захисту не можна визнати оптимальним. Назріла ситуація розширення втручання і допомоги державного центру регіонам по ряду питань соціального захисту, за якими сьогодні взаємодія між ними носить рамковий характер.

Під час характеристики факторів впливу на формування сучасної системи соціального захисту населення, зробили висновок, що діяльні фактори соціальної роботи не вичерпують всіх закономірностей і аспектів цієї професійної діяльності. До них можуть бути додані структурні і філософські фактори, які в сукупності завершують методологічне побудова структурно-функціональних основ соціальної роботи. Однак саме діяльні фактори в першу чергу відображають установки, які несе в своєму професійному свідомості простий соціальний працівник, і завдяки яким він будує ту об'ємну гаму процесів взаємодії з індивідами, що в кінцевому підсумку складається в якісну професійну діяльність.

РОЗДІЛ II. ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ЩОДО ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

2.1. Характеристика спеціальних соціальних технологій формування системи соціального захисту населення

В останні роки в нашій країні загострилися соціальні проблеми, які характеризуються зниженням рівня, а також якості життя широких верств населення. Сформована соціальна ситуація вимагає проведення комплексу заходів, спрямованих на вдосконалення соціальних відносин в суспільстві, підвищення соціального благополуччя людей. Діюча система управління соціального захисту населення виявилася не здатною оперативно реагувати на зміни життєвої ситуації. На сьогоднішній день така форма надання соціальної допомоги не ефективна, так як не може охопити все коло соціальних проблем: правових, економічних, психологічних, медико-соціальних, що виникають в нинішніх соціальних умовах перед окремою людиною або родиною. У зв'язку з цим, особливо актуально формування гнучкої системи управління в сфері соціального захисту населення (Антропов, 2015).

Виконання поставлених завдань Конституцією (2016) і законами реалізується, з одного боку, через формування умов для поліпшення власних ресурсних можливостей людини, спрямованих на самозабезпечення, з іншого – через втілення конституційних прав і соціальних гарантій у сфері життєзабезпечення населення (Болотіна, 2015).

Крім цього в рамках системного підходу відзначається диференціація структурних елементів соціального захисту.

1. В залежності від особливостей і рівня соціально-економічного розвитку держави поділяються цілі, завдання, принципи. Істотні

диспропорції і викликані ними соціальні протиріччя між центром і регіонами стали наочними в процесі модернізації українського суспільства. Більшістю фахівців головним джерелом конфліктної ситуації в регіонах України визнається загострення соціально-економічних умов взаємин народів в останні десятиліття. Ринкова система, замість налагодження взаємодії, привела до роз'єднаності регіонів, до перекосу в економічній структурі. Поляризація економічного життя і відмінності в розміщенні продуктивних сил, нерівномірність соціального розвитку, значне розходження в доходах населення, безробіття, бідність і нерівність – є основною характеристикою регіонів (Ларіна, 2015).

2. Об'єкти соціального захисту. Люди, які потребують соціального захисту (діти сироти, інваліди, діти-інваліди, діти з багатодітних сімей, безробітні, пенсіонери).

3. Суб'єкти соціального захисту. Сюди відносяться: держава, регіональні органи законодавчої, виконавчої влади, місцеві служби соціального захисту, соціальні працівники.

Важливу роль в управлінні системою соціального захисту відіграють громадські організації, що піднімають не тільки проблеми соціального захисту, а й допомагають їх вирішити. Громадські організації, як правило, представляють інтереси конкретної соціальної групи: вносять пропозиції щодо поліпшення якості життя, привертають увагу органів місцевого самоврядування та органів державної влади до вирішення багатьох соціальних проблем.

Для забезпечення взаємодії органів соціального захисту населення з громадськими соціально орієнтованими організаціями створюються ради, в які входять представники громадських організацій, що виступають в якості експертів (Грушко, 2016).

В даний час головним завданням у цій галузі є розробка концепції взаємодії органів соціального захисту населення та громадських організацій.

На муніципальному рівні приймаються і діють положення про взаємодію органів місцевого самоврядування з громадськими організаціями, які містять правові принципи, порядок, форми, механізми взаємодії, відповідальність сторін.

Важливим фактором позитивного суспільного розвитку України може і повинен стати інститут соціальної роботи. У сучасній Україні він перетворився в особливий і один з найбільш затребуваних видів діяльності держави і суспільства. Склалася система інститутів і установ, що виконує роль соціального захисту людей в їх адаптації, абілітації та реабілітації. Соціальна робота поступово набуває вигляду загальнонаціональної доктрини. У суспільстві утверджується розуміння того, що важка життєва ситуація може виникнути в будь-який період життя абсолютно будь-якої людини, незалежно від соціального статусу, матеріального становища або стану здоров'я (Калашников, 2013).

4. Сфери соціального захисту (сфери охорони здоров'я, освіти, доходів, соціального забезпечення).

5. Інституційні елементи – соціальні компенсації, соціальне забезпечення і індексації, соціальні гарантії, поділяють на соціальне страхування та соціальну підтримку.

6. Механізми (методи, форми). З метою підвищення ефективності заходів в даній області, форми і методи соціального захисту населення класифікуються.

7. Забезпечення (організаційне, правове, фінансово-економічне).

8. Інструментарій (програми, заходи) (Лібанова, 2011).

У сучасному українському суспільстві продовжують падати доходи населення, зростає його розшарування, бідність; актуальною проблемою залишається безробіття (Комплексна оцінка бідності в Україні на регіонах, 2019). Подолання наслідків наростання соціальної нерівності – найважливіше завдання соціальної держави, яким законодавчо є і позиціонує себе Україна.

В рамках вирішення даного завдання функціонують органи соціального захисту, покликані, зокрема, забезпечити соціальні права і мінімальні гарантії в сферах соціального обслуговування, пенсійного забезпечення, матеріальної допомоги соціально вразливим групам населення, в першу чергу – пенсіонерам, особам з обмеженими можливостями здоров'я, окремим категоріям сімей, дітям та молоді. Крім того, система соціального захисту повинна бути спрямована на забезпечення прозорості та доступності витрат бюджету всіх рівнів, за допомогою деталізації витрат на вирішення проблем конкретної людини (Сінічук, 2013).

Таким чином, систему соціального захисту населення в контексті соціального управління можна визначити як систему управління безпосередньо соціальною сферою суспільства і окремих її компонентів: соціального забезпечення, соціальної підтримки, соціального страхування.

Незважаючи на існуючі складнощі, створення спеціальних соціальних технологій формування системи соціального захисту населення входить в число пріоритетних завдань діяльності установ і організацій, що працюють в сфері соціального обслуговування. При цьому значна роль в створенні спеціальних соціальних технологій формування системи соціального захисту населення традиційно відводиться клієнтам системи соціального обслуговування. В основі сформованої практики знаходиться типово маркетинговий підхід, який визначає основну роль клієнта у формуванні платоспроможного попиту на товар або послугу, і, відповідно, в оцінці їх якості. Однак, як уже говорилося раніше, безоплатний в більшості випадків характер наданої соціальної послуги, безсумнівно, привносить свою специфіку в оцінку її якості і результатів отримання, що виставляється клієнтами (Скуратівський, 2012).

Говорячи про процес створення спеціальних соціальних технологій формування системи соціального захисту населення необхідно поряд з вищевказаними особливостями сфери враховувати ще один важливий чинник

– специфіку соціально-демографічних характеристик одержувачів соціально значущих послуг, що надаються даною галуззю. Вік, соціальний статус, стан фізичного і душевного здоров'я клієнтів найчастіше стають тими перешкодами, які не дозволяють повноцінно задіяти одержувача послуг в процесі оцінки її якості та інших результатів роботи суб'єкта, який надає таку послугу. Сказане повною мірою відноситься до літнім громадянам, які виступають в якості все більш значущого і численного об'єкта соціального обслуговування (Ярошенко, 2015).

Таким чином, в проблемах оцінки результатів і якості послуг, що соціально значущих послуг фактор специфіки клієнта грає важливу роль. Ще більш актуальним даний постулат стає в ситуації формування, впровадження і розвитку нових видів соціальних технологій і базуються на їх основі послуг, коли оцінка результатів впровадження та якості послуги є необхідним елементом її розвитку.

Останнім часом *одна з спеціальних соціальних технологій формування системи соціального захисту населення* можна вважати мережеву систему Інтернет (наприклад: сервери, програми, домени, тощо). Розглянемо дану технологію більш детально.

Інтернет-мережі сьогодні все глибше проникають як в повсякденні соціальні практики, охоплюючи сфери побуту і дозвілля, так і в області, пов'язані із здійсненням професійної діяльності. Таким чином, соціальні мережі здатні змінювати умови і якість життя людей і впливати на соціальну сферу в цілому.

В інституціональному плані розвиток соціальної сфери, а саме організацій і їх діяльності, в тому числі установ соціального обслуговування, пов'язане з підтриманням гідного рівня життя населення, забезпеченням кожного члена суспільства послугами необхідного якості. Багато в чому успішність цього процесу залежить від того, як реалізується соціальна політика держави. Однією з найважливіших цілей реалізації соціальної

політики є забезпечення умов для соціальної адаптації та інтеграції в суспільне життя громадян особливих категорій, а також громадян старше працездатного віку, розвиток ефективної системи подання соціальних послуг (Величко, 2019).

З урахуванням швидкості впровадження в державному секторі нових інформаційних технологій доступність соціальних послуг починає залежати не тільки від компетенцій професіоналів, якості їх роботи, розвитку інформаційної інфраструктури організацій і установ, а й від інформованості людей, від їх можливостей отримувати своєчасно дані про варіативності різних послуг і про умовах їх отримання.

У нашій країні підвищуються вимоги до якості послуг, що надаються установами соціального обслуговування. Перед самою системою постійно ставляться завдання, які зумовлюють необхідність відповідності роботи установ соціально-економічним викликам часу. Інформаційні технології в системі соціального захисту дозволяють оптимізувати витрати часу фахівців на виконання їх обов'язків, в той же час вони забезпечують інформаційну доступність соціальних послуг для громадян. Поряд з офіційними ресурсами – сайтами відомств, управлінь і установ – все більшої популярності починають набувати мобільні додатки і соціальні мережі (Головаха, 2011).

Сьогодні ряд органів державної влади, чия діяльність пов'язана з реалізацією соціальної політики, активно використовує соціальні мережі в своїй роботі.

Застосування нових інформаційних технологій «на місцях» сьогодні, в тому числі в діяльності установ системи соціального захисту, часто пов'язане з низкою об'єктивних труднощів. По-перше, інфраструктурні та технологічні можливості самих установ. По-друге, впливає і брак знань і умінь фахівців, які здійснюють свою діяльність в цій системі, відсутність регламентації їх діяльності в цьому напрямку. По-третє, особливу роль відіграє характеристика потенційних і реальних клієнтів системи соціального

захисту, а саме обмеженість у використанні сучасних технічних засобів, гаджетів, які може собі дозволити придбати не кожна людина. Крім того, часто люди похилого віку, громадяни, які мають особливості здоров'я, з якими працюють соціальні установи, не мають навичок максимального використання цих коштів для задоволення своїх потреб (Жернаков, 2019).

Установи системи соціального захисту взаємодіють як з особами похилого віку, так і з більш молодим гуртом клієнтів. Соціальні мережі можуть забезпечувати можливість своєчасного інформування клієнтів про діяльність установи. Сервіси з надання допомоги нужденним стають доступнішими за рахунок застосування режиму онлайн (наприклад, в процесі консультування). Як нам здається, можливості соціальних мереж в цілому можуть сприяти підвищенню інформаційної відкритості організацій соціального обслуговування, підвищення ефективності їх діяльності та якості послуг, що надаються, які системно оцінюються на регіональному та федеральному рівнях державного управління (Макаренко, 2011).

В системі соціального захисту, що забезпечує реалізацію соціальної політики, в управлінському контексті вже досить давно на часі впровадження сучасних технологій. Фахівцями однозначно визнано вплив нових інформаційних технологій практично на всі соціальні процеси в українському суспільстві. Концептуальний розвиток галузі соціальної роботи в широкому своєму значенні тісно пов'язане з появою нових інформаційних сервісів в бюрократичному документообіг, безпосередній роботі з клієнтами, в інформуванні широкої громадськості і цільових аудиторій (Макаренко, 2011). Наприклад, у Великобританії активно розробляються технічні рішення, опрацьовуються етичні питання використання цих ресурсів для збору анонімних відгуків від одержувачів соціальних послуг в прагненні удосконалити їх якість (Никитина, 2011). Таким чином, віртуальна комунікація в цій професійній галузі не тільки починає займати своє місце в адмініструванні соціальних послуг та формуванні інформаційного контенту

для підвищення доступності останніх, але і виступає інструментом підвищення якості соціального обслуговування населення.

Ще до однієї з спеціальних соціальних технологій формування системи соціального захисту населення можна віднести технологію регулювання питань безробіття та зайнятості населення.

До наступної спеціальної соціальної технології формування системи соціального захисту населення можна віднести технологію стандартизації.

Ще однією спеціальною соціальною технологією формування системи соціального захисту населення є кадрове забезпечення.

З метою забезпечення взаємодії органів законодавчої та виконавчої влади різних рівнів, вироблення єдиного підходу до вирішення проблем соціального захисту населення необхідна комплексна програма спеціальних соціальних технологій формування системи соціального захисту населення. Вона повинна включати організаційні, фінансові, правові, інформаційні, кадрові, наукові та інші механізми. Дана програма повинна бути розгорнута і конкретизована в цільових галузевих і регіональних програмах. В результаті практика нецільових заходів, фрагментарність будуть замінені комплексної, цілісної і стрункою системою (Смоленська, 2016).

До основних напрямків вдосконалення досліджуваної системи спеціальних соціальних технологій формування соціального захисту населення можна віднести і її інформаційне забезпечення.

Поряд з цим є і інша важлива спеціальна соціальна технологія формування системи соціального захисту населення – залучення економічно активного працездатного населення з різних регіонів країни для вирішення завдань стратегії соціально-економічного розвитку.

Необхідний комплекс заходів державного впливу на зниження впливу факторів дестабілізації й вразливості системи соціального захисту населення. Це повинно знайти відображення в наступних спеціальних соціальних

технологіях формування системи соціального захисту населення (Лопушняк, 2011):

- надавати одночасні допомоги та соціальні послуги в числі заходів з надання комплексної адресної соціальної допомоги нужденному населенню, що мають максимальну індивідуальну орієнтацію і враховують потреби конкретних осіб;

- відмовитися від виплати пільг певним категоріям населення, замінивши їх на адресну соціальну допомогу людям, які опинилися у важких життєвих ситуаціях, пов'язаних з економічними проблемами. Наприклад, в разі втрати годувальника одинокій матері не вижити на щомісячні соціальні виплати на дитину, а в разі, якщо дітей декілька, неминуче наступ стану бідності. Такі ж труднощі можуть виникнути в зв'язку з втратою роботи, в разі важкого захворювання, коли, з одного боку, скоротяться матеріальні надходження (без буде заробітної плати), а з іншого – зростуть витрати на лікування та медикаменти (Макарова, 2015). Для цієї ж мети (збільшення грошей на адресні програми) почати перерозподіл бюджетних грошей. В даному напрямку головне – проводити сувору перевірку випадків, на які буде йти адресна соціальна підтримка, створити спеціальні комісії незалежних незацікавлених експертів.

- активно реалізовувати соціальні програми виходу населення зі стану бідності за допомогою придбання постійної роботи. Відсутність постійної роботи у бідного населення може бути пов'язано з низьким рівнем освіти, низькою кваліфікацією, алкогольною чи наркотичною залежністю. Дані реабілітаційні програми повинні допомагати населенню подолати наркологічну та алкогольну залежність. Вони повинні фінансувати навчання та курси підвищення кваліфікації для бідного населення, для подальшого виходу їх на постійне місце роботи. Такі програми повинні мати в якості обов'язкової умови укладення певного соціального контракту, який би передбачав перенавчання і перекваліфікацію незайнятих членів

домогосподарств, які перебувають у працездатному віці. Вищеперераховані технології соціального захисту населення захистять від участі в даних соціальних програмах населення, яке реально не є бідним;

- одним із чинників попадання в стан бідності є наявність навантаження громадян що перебувають у категорії «утримання». Необхідно розробити і впровадити комплекс послуг, які будуть пов'язані з розвитком і вихованням дітей, а також доглядом за літніми і людьми з обмеженими можливостями здоров'я. Це дасть можливість реалізувати наявної економічний і трудовий потенціал працездатного населення, зайнятого доглядом за недієздатними членами своєї сім'ї. Збільшити нестандартні форми зайнятості, які дозволять поєднувати зайнятість батьків з утриманням навантаженням;

- виявлення громадян, які перебувають в стані крайньої бідності (виключаючи алкоголіків і маргіналів), і надання їм адресної соціальної допомоги Посилення взаємодій між структурами соціального захисту і службами працевлаштування і зайнятості для надання допомоги і підтримки безробітним громадянам з соціально вразливих верств населення, а також надання можливості працевлаштування, здобуття освіти і професійної підготовки підліткам з неблагополучних та бідних сімей (Павлега, 2015);

- заохочення з боку державної влади діяльності таких некомерційних організацій, які надають спонсорську допомогу бідному населенню, надають йому робочі місця, надають разову підтримку. Популяризація серед представників малого та середнього бізнесу допомоги бідним верствам населення. Залучення індивідуальних підприємців в діяльність, пов'язану з розробкою і реалізацією програм соціальної допомоги та підтримки бідного населення;

- для того, щоб адресна допомога надавалася дійсно її потребують, необхідно оптимізувати процедуру визначення осіб, які в першу чергу потребують матеріальної підтримки. Для цього необхідно удосконалювати

процедури визначення єдиних враховуються доходів, рівня бідності, порядку подання заяви, періоду надання соціальної допомоги. Всі перераховані вище дії значно знизять витрати одержувачів адресної соціальної допомоги і скоротять адміністративні витрати на її надання;

- необхідна державна підтримка соціальних програм, що реалізуються в регіонах України, діяльності Фонду підтримки дітей, які опинилися у важкій життєвій ситуації, а також і муніципальних соціальних проєктів, які спрямовані на допомогу дітям з неблагополучних сімей, а також іншим малозабезпеченим верствам населення (Марценюк, 2015);

- для посилення адресності програм соціальної допомоги громадянам необхідне введення індикаторного тесту (проху means testing) на перевірку нужденності. Даний тест дасть можливість виявити рівень бідності населення на основі різних характеристик рівня життя, таких як житлові умови, склад домогосподарства (пенсіонери, діти, особи з обмеженими можливостями здоров'я), майнове забезпечення, наявність предметів першої необхідності;

- вдосконалення процедури оцінки рівня бідності для надання адресної разової, періодичної або постійної допомоги сім'ям, дійсно її потребують (рівень доходів, число дітей, осіб з обмеженими можливостями здоров'я, пенсіонерів) (Новікова, 2012);

- проведення регулярних соціологічних опитувань в режимі моніторингу одержувачів допомоги по адресним програмам для виявлення їх ефективності. Розвивати програми мікрофінансування, що відкривають можливість для населення почати свій власний бізнес, не маючи стартового капіталу (Болотіна, 2015);

- пропаганда і популяризація здорового способу життя. З боку держави необхідно формувати у населення такі цінності, як здоров'я, спорт, тренування. У той же час ціна на «здорове харчування» залишається для бідного населення неприйнятною, тоді як пиво і дешевий алкоголь для них більш доступні. Відсутність безкоштовних спортивних майданчиків,

стадіонів, місць, де населення може займатися фізкультурою і спортом, є великою проблемою для бідного населення. Будівництво таких приміщень поряд з пропагандою здорового способу життя і допомогою в подоланні шкідливої нікотинової та алкогольної залежностей повинні стати першочерговими напрямками в державній соціальній політиці (Мальований, 2011);

- поряд з наданням адресної допомоги необхідно збільшити розміри мінімальних соціальних допомог, що виплачуються з комітету соціального страхування (допомога по народженню і догляду за дитиною, мінімальна допомога по безробіттю з його щорічною індексацією, допомога по тимчасовій непрацездатності);

- допомогти людям, які не мають постійної роботи і місця проживання (бродягам, бездомним ...), інтегруватися в соціум за допомогою розробки певних заходів для соціальної підтримки даної категорії населення;

- модернізація системи перевірки і обліку заявників на отримання адресної допомоги з метою відсіювання тих громадян, чий дохід дозволяє їм вести безбідний спосіб життя. Навпаки, збільшення розмірів адресної соціальної допомоги тим громадянам, які зберегли статус «бідні», незважаючи на жорсткість процедури контролю доходів (Москаленко, 2013);

- створення системи обов'язкового страхування населення старших вікових груп. Накопичені кошти будуть спрямовані на догляд і опіку над літніми людьми, коли вони самі не зможуть себе обслуговувати. Дана система, активно практикується в західних країнах, зробить життя літніх людей більш передбачуваною, стабільною і допоможе подолати страхи старості, безпорадності і самотності;

- введення значних пільг для пенсіонерів (особливо пенсіонерів за віком) в системі охорони здоров'я. Надання пільгових медичних послуг, проходження безкоштовної медичної комісії не рідше двох разів на рік, створення спеціальних кабінетів для обслуговування людей пенсійного віку,

видача лікарських засобів і препаратів за пільговими цінами, надання безкоштовних путівок в санаторії з гідним медичним забезпеченням;

- для людей пенсійного віку пільги мають значення, як в матеріальному, так і в психологічному (як визнання і повагу до їхнього віку) аспектах. Необхідно ввести пільги на транспортний проїзд для літніх людей, як на міському транспорті (автобуси, тролейбуси, трамваї, метро, маршрутні таксі), так і на регіональному (автобуси обласного значення, електрички) і міжміському (залізничні рейси і авіаперельоти) (Карлін, 2012);

- необхідність реформування системи пенсійного забезпечення, про який говорилося довгі роки і яке активно проводиться в даний час, полягає, в першу чергу, у збільшенні пенсійного віку. Його мета – за рахунок зменшення населення, яке отримує пенсію, збільшити її розмір для осіб, які дійсно потребують пенсійні виплати. Необхідно продовжити вдосконалення накопичувальної складової пенсійної компоненти. Дані накопичення можуть бути спрямовані на:

- дороге лікування, відпочинок в санаторіях і будинках відпочинку самої людини або його найближчих родичів, виникнення витрат пов'язаних з надзвичайною ситуацією (дорога операція) (Лопушняк, 2011);

- придбання соціально значущих послуг, для самої людини або для його близьких родичів. Для громадян, які перебувають в пенсійному віці, отримання пакету соціальних послуг може бути набагато важливіше, ніж фінансові ресурси. Можливість використання пенсійних накопичень для придбання «пакета» таких послуг відкриє можливість створення ринку послуг для громадян похилого віку та забезпечить прозорість цього ринку;

- вкладення грошей в нерухомість, переселення в зону зі сприятливим кліматом, розвиненою інфраструктурою, з системою високоякісного охорони здоров'я. Пенсійні накопичення так само можна використовувати як заставу по іпотеці (Павлюк, 2012);

- протидія появі «нових» працюючих бідних, яка повинна бути висловлена в активній політиці на ринку праці, державну підтримку ефективної зайнятості, політиці оплати праці. Підвищення інтенсивності включення бідних, які перебувають у працездатному віці, в програми підвищення професійної кваліфікації, професійної зайнятості та перекваліфікації. Збільшення заробітної плати, а також реальних доходів від трудової і підприємницької діяльності;

- щорічний перерахунок мінімальної заробітної плати з урахуванням оцінки прожиткового мінімуму працездатного населення (включаючи вартість життя в районі його працевлаштування). Виключити з розрахунку мінімального розміру заробітної плати стимулюючих, компенсаційних і ін. Виплат. Встановити рівень мінімальної заробітної плати не нижче прожиткового мінімуму працівника, що відпрацьовує норму часу і виконує всі встановлені трудові норми. Спрямувати всі зусилля на те, щоб мінімальний розмір оплати праці становив не менше 3-х прожиткових мінімумів людини в працездатному віці (Сидорчок, 2012);

- створення більш сприятливих умов праці для працюючого населення. Цей напрямок є вкрай актуальним для зниження бідності, так як травматизм на робочому місці, а також професійні захворювання працюючого населення є факторами ризику «попадання» працівника і всій його сім'ї в стан бідності. Для робочих місць, що несуть в собі таку потенційну небезпеку, необхідно підвищити внески на обов'язкове пенсійне, соціальне та медичне страхування;

- необхідно перевести виплату і фінансування пенсій по інвалідності, а також пов'язаних із загибеллю годувальника, що сталися в результаті нещасних випадків і професійних захворювань на виробництві, з Пенсійного фонду в Фонд соціального страхування (система обов'язкового соціального страхування від професійних захворювань і нещасних випадків на виробництві). Ці дії зумовлять підвищення ставки внесків роботодавців на

даний вид страхування, що послужить стимулом для поліпшення трудових умов на підприємствах і організаціях (Кириленко, 2016);

- вдосконалення заходів державної підтримки розвитку дітей, таких як підвищення якості надаваних освітніх послуг, поліпшення якості харчування в дитячих садах і школах, збільшення розміру соціальних допомог для багатодітних сімей, підвищення ефективності соціальної політики щодо безпритульних і бездоглядних дітей, вдосконалення комплексу заходів протидії діючої дитячої маргіналізації (жебрацтво, бродяжництво, куріння, алкоголізм, наркоманія, злочинність). Усі перелічені заходи являють собою важливі елементи соціального механізму захисту дітей, котрі закладають основи трудового та освітнього і потенціалу у сучасних підлітків;

- збільшення розміру соціальної допомоги, що виплачується на дітей до рівня, який буде сприяти реальному поліпшенню їхнього добробуту і дозволить задовольняти певні нагальні потреби. Право на отримання такої допомоги має надаватися не тільки дітям з сімей, доходи яких не перевищують прожитковий мінімум, а й дітям з трохи більш забезпечених сімей (півтора-два прожиткові мінімуми). Ці заходи дозволять знизити ризики потрапляння в бідні верстви населення (Комплексна оцінка бідності в Україні на регіонах, 2019). Розмір даних посібників не повинен враховуватися при розрахунку еквівалентних (або душевих) доходів, що дозволить сім'ям, які отримують соціальну допомогу на дітей, стати учасниками інших соціальних програм підтримки населення (Євтухов, 2018).

З усього вищесказаного випливає висновок, що зниження чисельності населення з вразливих верств населення, які потребують соціального захисту є пріоритетним напрямком державної політики сучасного українського суспільства.

Такі напрямки державних перетворень, які пов'язані безпосередньо зі зниженням рівня бідності та соціальної нерівності (надання комплексного характеру соціальної допомоги, що полягає в обліку найбільш нагальних

потреб сімей, підвищення розміру та ефективності соціальних допомог, модернізації ринку соціальних послуг і надання свободи вибору населенню, яке користується даними послугами), вимагають від держави здійснення комплексу інституціональних перетворень.

Дані перетворення необхідно здійснити, завдяки впровадженню спеціальних соціальних технологій формування системи соціального захисту населення, а саме:

1. Надання соціального захисту найбільш нужденним сім'ям. Для цього необхідно:

- сконцентрувати бюджетні ресурси на допомогу найбільш нужденним сім'ям;

- переорієнтувати бюджетні потоки від представників до одержувачів допомоги, іншими словами, провести поступову заміну категоріальних пілг населенню компенсаційними виплатами, удосконалювати процедури оцінки рівня бідності;

- надавати адресну соціальну підтримку, враховуючи при цьому всі види пілг і соціальної допомоги, які були надані індивіду (сім'ї) раніше;

- ввести зустрічні зобов'язання для громадян, які отримують допомогу, наприклад, працевлаштування. Це буде показувати, що людина зацікавлена в подолання життєвих труднощів і використовує всі можливості для цього (Надрага, 2015).

2. Підвищення ефективності наданого соціального обслуговування та соціальної допомоги. Для цього необхідно:

- використовувати ринкові механізми в системі соціального обслуговування, розвивати конкуренцію, щоб уникнути монополізації даної сфери діяльності;

- розширювати форми послуг, що надаються;

- відмовитися субсидувати виробників послуг; ввести платність за умови збереження компенсацій бідним громадянам і їхнім родинам;

- забезпечувати прозорість соціальних бюджетних витрат, виділяти чіткі пріоритети державної соціальної підтримки, розвивати громадський контроль над відповідними установами (Новікова, 2018).

Для здійснення необхідних заходів соціального захисту населення потрібно значне підвищення ефективності реалізації соціальних програм, що можливо при зміні методів і форм роботи органів соціального захисту. Основні спеціальні соціальні технології формування системи соціального захисту населення повинні бути спрямовані на:

- створення єдиної системи соціального захисту та забезпечення зайнятості громадян;
- координацію діяльності органів служби зайнятості, органів соціального захисту та органів які здійснюють житлове субсидування;
- спільне планування і реалізацію соціальних програм із застосуванням єдиної інформаційної бази даних про бідність населення (Дутчак, 2017).

Програми соціального захисту в даний час повинні прагнути максимально враховувати фактори соціального ризику і висунути на перший план:

- пом'якшувальні заходи, такі як зниження амплітуди коливання доходу – пенсії по втраті годувальника, за віком та інші програми, які підтримують у найбільш незахищених (схильних до ризику бідності) категорій населення, включаючи дітей, інвалідів, людей похилого віку, мінімальний рівень добробуту;
- заходи, спрямовані на подолання негативних наслідків (громадські роботи, соціальні допомоги по нужденності, надання одноразової допомоги та надання соціальних послуг для підтримки мінімального рівня добробуту домогосподарств, які не мають можливості задовольнити свої потреби навіть на рівні прожиткового мінімуму);
- превентивні заходи (програми інвестицій в людський капітал) (Яригіна, 2017).

Дуже часто бідність є наслідком невиходу / догляду працездатного населення з ринку праці (Комплексна оцінка бідності в Україні на регіонах, 2019).

Близько половини випадків, коли у населення відсутнє бажання шукати роботу, пов'язане з достроковим виходом на пенсію, а кожен п'ятий – з доглядом за дітьми та веденням домогосподарства.

Таким чином, *основними спеціальними соціальними технологіями формування системи соціального захисту населення повинні стати перш за все:*

1. Створення робочих місць, розробка програм щодо поліпшення житлових умов, допомога при утраманному навантаженні, адресні програми соціальної допомоги, збільшення розміру соціальних допомог на дітей, надання можливості безкоштовного отримання затребуваної на ринку праці кваліфікації з організацією подальшого працевлаштування, отримання освіти та професійної підготовки підліткам, активна пропаганда здорового способу життя, допомога в подоланні шкідливих звичок (куріння, алкоголь).

2. Надання медичних послуг і лікарських засобів на особливих пільгових умовах, пільги при оплаті тарифів на послуги ЖКГ, пільги на проїзд, введення продуктових карток, створення системи обов'язкового страхування по догляду за недієздатною населенням старших вікових груп, реформування системи пенсійного забезпечення з метою підвищення розміру пенсій.

3. Активна політика на ринку праці по створенню перспективних робочих місць, державна підтримка ефективної зайнятості, поліпшення умов праці з підвищенням безпеки робочих місць, зростання зарплат з випередженням інфляції, надання пільг при навчанні, щорічний перерахунок мінімальної заробітної плати з урахуванням оцінки прожиткового мінімуму працездатного населення.

У комплексі ці спеціальні соціальні технології формування системи соціального захисту населення сприятимуть удосконаленню загальної державної системи соціального захисту населення.

2.2. Загальні напрями та форми соціальної роботи щодо здійснення соціального захисту

Дослідження проблем та вивчення особливостей соціального захисту населення привертає особливу увагу різних учених і фахівців в даній області. В існуючій вітчизняній літературі зустрічається велика кількість трактувань поняття «соціальний захист». Так, можна розглянути існуючі підходи до тлумачення даного визначення в його широкому і вузькому сенсі (Юшко, 2013).

Отже, в широкому сенсі, під соціальним захистом розуміється діяльність державних органів, головними цілями яких складається здійснення першорядних цілей і завдань соціальної політики. Вона являє собою комплекс сукупних правових, економічних, а також соціальних гарантій, закріплених на законодавчому рівні. Дані соціальні гарантії, забезпечують кожному члену країни дотримання найважливіших соціальних прав, таких як:

- працездатних громадян країни повинні бути створені оптимальні умови, для існування і підтримки їх добробуту;
- соціально вразливим верствам населення (тобто не працездатним громадянам) повинна бути гарантована соціальна підтримка і захищеність.

А у вузькому сенсі – під соціальним захистом розглядається комплекс конкретних цілеспрямованих заходів держави (правового, економічного і соціального характеру), який спрямований на підтримку і забезпечення соціальної захищеності найбільш вразливих верств населення суспільства (Закон України «Про соціальні послуги», 2019).

На допомогу з боку держави має право абсолютно кожен громадянин. Для цього, в Конституції (2016) прописані відповідні обов'язки держави, яке повинно створювати всі необхідні умови для гідного існування населення.

Соціальна допомога є одним з елементів соціального захисту населення, що знаходиться в кризових умовах, і до її форм можна віднести:

- забезпечення в натуральній і грошовій формі у вигляді пільг або послуг, які встановлюються державою;
- сукупність соціальної допомоги та інших підтримок з боку державних і недержавних структур. Існує два види державної соціальної допомоги (Рис. 3.1) (Національний звіт з людського розвитку, 2018).

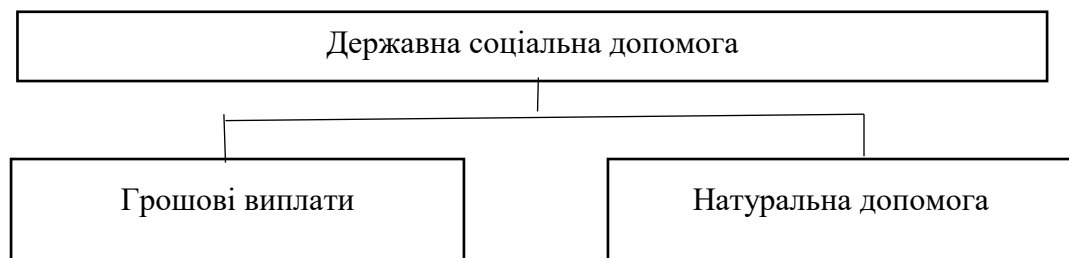

Рис. 2.1. Форми державної соціальної допомоги

Під грошовими виплатами слід розуміти соціальні допомоги, субсидії, компенсації та інші виплати, а під натуральною допомогою – товари першої необхідності, продукти харчування, одяг і взуття, медикаменти та інші її види.

Соціальний захист як соціальний інститут являє собою комплекс правових постанов, спрямованих регулювати і виконувати існуючі певні соціально-економічні проблеми, визначених необхідністю підтримки державою категорій громадян, які є непрацездатними по тій або іншій причині, відсутність роботи, або ж з якихось інших причин, що не мають достатніх коштів для задоволення своїх життєво важливих потреб і потреб непрацездатних членів своєї сім'ї.

Система соціального захисту населення безпосередньо також спрямована на здійснення профілактичних заходів у неблагополучних сім'ях, а також на запобігання (Антропов, 2015).

Соціальне обслуговування населення включає досить широкий комплекс заходами соціального захисту населення. До них можна віднести всі традиційні заходи фінансової підтримки нужденних громадян, а також заходи соціальної реабілітації громадян. Дана міра реабілітації є новим видом напрямки соціальної політики в Україні.

На відміну від заходів фінансової допомоги людям, які опинилися в складній життєвій ситуації, заходи соціальної реабілітації громадян спрямовані на відновлення їх втраченого статусу через різні реабілітаційні центри, наприклад – медичні, соціокультурні, психологічні. Соціальне обслуговування громадян похилого віку, сімей з дітьми, матерів однаків, непрацевдатних осіб та інших категорій населення є невід'ємним елементом державної системи соціального забезпечення в Україні.

Надання соціального обслуговування населення регулюється Законами України, які адресовані різним групам населення – ветеранам, дітям, інвалідам, людям похилого віку, біженцям, вимушеним переселенцям і іншим.

Важка життєва ситуація – це ситуація, при якій людина не в змозі самостійно знайти вихід. Це може виникнути з різних причин. У цьому випадку громадянин може звернутися за допомогою до державних структур. Структура надання соціальної допомоги представлена на рисунку 3.2 (Болотіна, 2015)

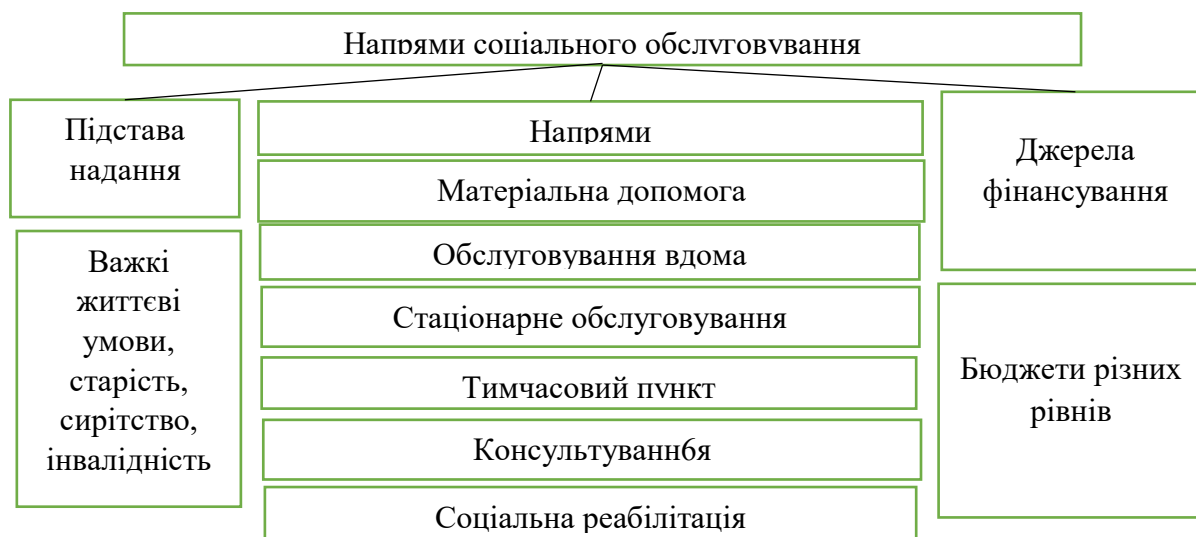

Рис.2.2. Напрями державного соціального обслуговування

У свою чергу, державна соціальна допомога являє собою надання матеріальної та іншої допомоги самотньо проживають громадянам, інвалідам, малозабезпеченим сім'ям. Допомога цим категоріям громадян забезпечується у вигляді доплат до пенсії, соціальних допомог, послуг соціального характеру, а також у наданні товарів першої необхідності. Слід зазначити, що державна соціальна допомога включає невеликий перелік проблем соціального захисту населення. Допомога населенню надається у вигляді надання соціальних послуг, мінімальний перелік яких визначено у вигляді державної соціальної допомоги, за рахунок коштів суб'єктів України. В цілому, якщо розглядати структуру соціального захисту, то на сучасному етапі її можна представити у вигляді малюнка (Рис. 2.3) (Грушко, 2016)

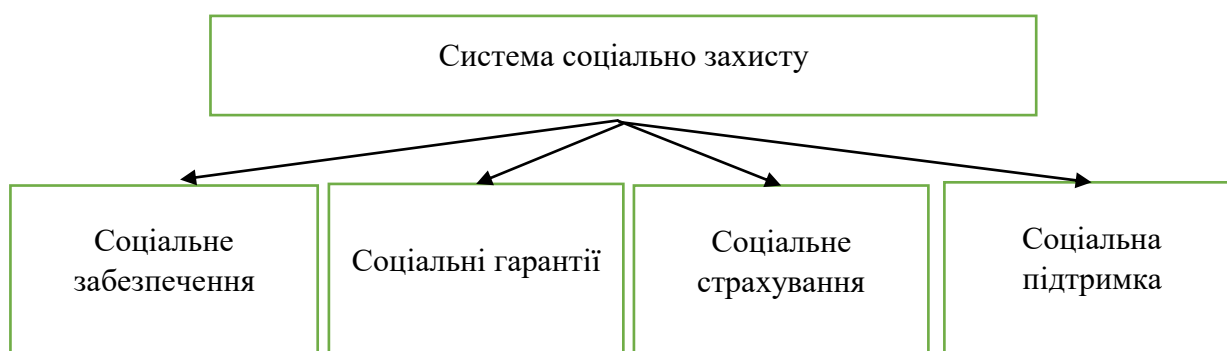

Рис. 2.3. Напрями соціального захисту населення

Соціальне забезпечення – направлено на матеріальне забезпечення певних категорій громадян. При переході до ринкової системи, термін «соціальний захист» замінив систему соціального забезпечення, яка в значній мірі втратила свої функції, однак, частина елементів даної системи увійшла в існуючі сучасні системи соціального захисту населення.

Можна виділити наступні категорії громадян, які особливо потребують соціального захисту з боку держави:

- самотні і самотньо проживають громадяни, в тому числі одинокі подружні пари;
 - члени багатодітних сімей;
 - малозабезпечені сім'ї;
 - інваліди, в тому числі інваліди дитинства;
 - інваліди;
 - сироти;
 - одинокі матері;
 - безробітні;
 - учасники, інваліди Великої Вітчизняної війни,
 - сім'ї загиблих військовослужбовців;
 - громадяни, які беруть участь в ліквідації техногенної аварії в Чорнобильській АЕС;
 - студентські сім'ї;
 - особи з обмеженими можливостями;
 - громадяни, інфіковані ВІЛ та хворі на СНІД;
 - громадяни без певного місця проживання та інші.
- Основними формами соціального захисту є:
- соціальна справедливість;
 - системність;
 - комплексність;

- адресність;
- превентивність (попереджувальних) щодо соціального захисту;
- багатосуб'єктність соціального захисту (Калашников, 2013).

Системність та комплексність пов'язані зі створенням системи соціального захисту населення, як цілісного утворення і комплексу структурних елементів, контролем за здійсненням заходів з надання допомоги і підтримки всім верствам населення, поєднання між сучасною практикою допомоги людині з історичним досвідом і традиціями. Суб'єкти і об'єкти соціального захисту, зміст яких розкривається в цілях, завданнях, функціях і засобах, є особливо важливими її елементами. Принцип адаптивності показує здатність системи соціального захисту населення до розвитку активності та ініціативи соціальних суб'єктів, їх здатності до прояву власних коштів соціального захисту і самовдосконалення.

Багатосуб'єктність соціального захисту населення означає, що держава, будучи одним з найважливіших суб'єктів соціального захисту свого населення, здійснює вплив на функціонування всієї її системи шляхом затвердження державного бюджету, а також бюджетів, що перебувають у державній власності інших джерел фінансування.

Багатосуб'єктність соціального захисту населення також має на увазі участь різних суб'єктів у здійсненні соціальної допомоги людям і вразливим групам населення. Найважливіший суб'єкт соціального захисту – держава, однією з основних функцій якого є соціальний захист населення [8, с.3]. Профспілки – це суб'єкт соціального захисту, який здійснює активну діяльність на підприємствах, в установах, трудових колективах. Громадські об'єднання забезпечують участь громадян в досягненні цілей і завдань соціального захисту населення, допомагають реалізовувати потребу особистості в благодійному участю (Ларіна, 2015).

Роботодавці створюють на підприємствах умови соціальної допомоги і підтримки трудящих, забезпечуючи обов'язкові соціальні гарантії у вигляді

мінімальної заробітної плати, обов'язкового медичного страхування, соціальних виплат, компенсацій.

Адресність є найважливішим принципом соціального захисту населення, який передбачає здійснення системи заходів захисту населення за допомогою підтримки гідних умов існування конкретно нужденних людей, які потрапили у важкі життєві ситуації.

Гуманізм і соціальної справедливості соціального захисту населення спрямовано на забезпечення законодавчих прав усім членам суспільства, всім верствам і групам однакових захисних гарантій і благ, з урахуванням трудового вкладу; вченням правильно оцінити особистісний потенціал людини, його внутрішні ресурси, усвідомлення життєвих труднощів і визначення шляхів виходу з них. Це означає, що створення системи соціального захисту населення тісно пов'язане з побудовою правової держави, де потенційні можливості придбання однаково доступний захисних гарантій і благ виключають лише пасивне очікування підтримки, а також виключають надання допомоги утриманські настрої громадянам. В організації та змісті системи соціального захисту з системністю комплексність перетинається тісним чином, а саме, забезпечує тісну єдність, взаємозв'язок всього комплексу заходів економічної, соціальної і правової спрямованості по наданню гарантій соціального захисту з боку держави (Сінічук, 2013).

Комплексність здійснюється наступним чином:

- єдність цілей, принципів і напрямків діяльності;
- поєднання історичного досвіду, традицій і сучасної практичної допомоги населенню;
- всебічного вивчення об'єкта соціального захисту (індивідуума, соціальної групи);
- координації та узгодженості дій суб'єктів соціального захисту;

– контролю над здійсненням різних заходів з надання підтримки населенню.

На основі комплексності можна найефективніше захистити тих категорій громадян, яким загрожує ситуація переходу за межу бідності, тим, хто опинився в складній або критичній життєвій ситуації, а також перетворити діяльність системи соціального захисту в фактор стабілізації економічного і соціального розвитку держави (Скуратівський, 2012).

Важливим напрямом системи соціального захисту є адресність. Це здійснення комплексу різних заходів по підтримці умов існування конкретно нужденних громадян, які потрапили в складні життєві обставини, з урахуванням індивідуальних потреб і можливостями їх відшкодування, відповідно до встановлених критеріїв. Критерії надання допомоги ґрунтуються на нормативах соціального характеру, що представляють собою науково обґрунтовані показники рівня споживання найважливіших благ та послуг, розміру грошових доходів та інших даних, що визначають умови життєдіяльності людини:

- потреб людини;
- величини прожиткового мінімуму;
- змісту споживчого кошика;
- рівня мінімального розміру окладу (заробітної плати);
- мінімального розміру пенсій і стипендій (Ярошенко, 2015).

Превентивність (попереджувальних) заходів щодо соціального захисту означає необхідність попередження причин соціальної нерівності, неблагополуччя, розпізнавати їх ще на початковому етапі формування і усувати їх. Це в першу чергу, означає створення необхідних умов, при яких громадяни можуть самостійно впоратися з ситуацією важкою ситуацією в житті, а також використовувати власні особисті ресурси на випадок виникнення соціальних ризиків, а саме: порушення соціального стану

громадян внаслідок хвороби, втрати годувальника, втрати працездатності, безробіття (Величко, 2019).

Законодавством України передбачено надання наступних видів соціальних послуг:

- фінансова або матеріальна допомога;
- надання послуг соціального працівника на дому;
- медичне обстеження і лікування в стаціонарі;
- надання тимчасового житла;
- надання денного перебування в приміщеннях соціального обслуговування;
- надання юридичної допомоги;
- надання послуг реабілітації (Головаха, 2011).

Матеріальна допомога виділяється громадянам, які опинилися в складній життєвій ситуації, за допомогою надання продуктів харчування, палива, речей першої необхідності, технічних засобів для реабілітації інвалідів та осіб, які потребують постійного стороннього догляду. Ефективність діяльності органів соціального захисту населення України, залежить безпосередньо від проведеної в державі політики щодо незаможного населення. Держава займається формуванням федеральних систем з надання соціального захисту населення для виконання різних видів державної діяльності – виконання соціальної політики для надання соціальної підтримки громадянам, соціального обслуговування громадян, регулювання питань, пов'язаних зі зміцненням інституту шлюбу і сім'ї, охорони, безпеки прав дітей, а також реалізації програм демографічної політики України (Смоленська, 2016). Спрямованість розвитку економіки в даний час в Україні супроводжує наявністю виникнення проблем у соціальній сфері держави.

Отже, сьогодні на перший у держави завжди стояли завдання ліквідації всіх негативних наслідків переходу до ринкової економіки. Це викликано,

безпосередньо прагненням забезпечити стабільність в державі, а також необхідністю вдосконалення ринкової економіки держави. Соціальна захисту громадян є однією з найголовніших завдань соціальної політики, одним з інструментів, за допомогою якого здійснюється її реалізація. Її дія спрямована на надання кожному громадянину юридичних, соціальних гарантій і можливостей для реалізації його прав на рівень життя, необхідний для здійснення, розвитку особистості і відтворення. Також система соціального захисту населення базується на принципах, які дозволяють їй найбільш повно і ефективно реалізовувати всі свої функції.

2.3. Сучасний досвід впровадження заходів з метою формування системи соціального захисту населення

Важливим показником, що відображає якість соціальної політики держави, є рівень і якість життя населення. У конвенціях Міжнародної організації праці (МОП) «Концепція ООН», в якій визнається життя людини як найвища цінність, кожна людина має право на рівень життя, що забезпечує здоров'я і благополуччя самого себе і його сім'ї. Рівень життя населення є кінцевою інстанцією і результатом всього соціально-економічного розвитку, оцінки її ефективності. Ніякі проміжні результати розвитку окремих секторів економіки, незалежно від того, наскільки вони великі і позитивні, не мають самодостатньої цінності без відповідних змін в рівні життя населення. Актуальність такого вибору залежить від того, що, з одного боку, це дійсно найважливіша мета будь-якого соціального розвитку, а з іншого боку, кінцева інстанція, яка, з певним ступенем точності, може бути оцінена за допомогою ефективності економічної політики уряду, його дієздатності, а також заміни деяких соціальних стандартів і стереотипів на інші, якісні трансформації політичних і економічних систем.

Основним інструментом соціальної політики держави вважаються соціальний захист, яка представляє собою комплекс заходів, які проводяться державою з метою зміцнення матеріального благополуччя тих громадян країни, які з яких-небудь причин не можуть самі забезпечувати дохід, який необхідний для того, щоб підтримувати середній для даного суспільства рівень життя. До них відносяться, наприклад, особи з обмеженими можливості здоров'я, члени багатодітних сімей, сироти, безробітні, малозабезпечені. Останні є соціально незахищеними верствами, і тому соціальний захист є важливою складовою ланкою соціальної політики (Національний звіт людського розвитку, 2018). Будь-який громадянин країни може виявитися в скрутному матеріальному становищі, держава в даному випадку має застрахувати його від ризику опинитися в такому скрутному становищі або допомогти швидко з нього реабілітуватися. Складовими соціального захисту населення є:

- соціальне страхування;
- соціальна допомога.

Між ними існує різниця, і воно полягає в джерелах фінансування.

Соціальне страхування поширюється на зайняте населення (економічно активне населення) і здійснюється за рахунок його доходів при обмежених дотаціях з державного бюджету держави. Існують різні ризики, які є передумовою до виникнення соціального страхування. Серед ризиків виділяються наступні види: фізіологічний (хвороба і передчасна смерть), економічний (банкрутство) і соціальний як результат стихійних лих, епідемій, військових дій. Втрата роботи призводить до зниження матеріального статусу і втрати трудового доходу.

Головними інститутами соціального захисту населення є: держава та її спеціалізовані структури, професійні спілки та інші громадські об'єднання та організації. Соціальний захист базується на соціальні гарантії. Дані гарантії

визначаються і фіксуються законодавством держави виходячи з рівня розвитку економіки і національної специфіки країни (Смоленська, 2016).

Є такі чинники, які порушують трудовий процес – це ризики ушкодження здоров'я на виробництві, недостатня кваліфікація, обмежене число робочих місць. У цьому випадку соціальний захист вирішує наступні поставлені завдання:

- створення робочих місць, щоб люди могли отримувати дохід і матеріально забезпечити свої сім'ї;

- створення сприятливих і безпечних умов праці. Якщо робота носить шкідливий характер, то працівникам повинні бути надані необхідні реабілітаційні послуги;

- виплата допомоги втратили роботу в результаті втрати здоров'я, народження дитини, виробничої або побутової травми, інвалідності, в разі отримання інвалідності, втрати годувальника (Величко, 2019).

В даний час в соціальний захист України виділяють 4 рівня:

- державний, який здійснює основні принципи формування системи соціального захисту населення і найважливіші соціальні індикатори;

- місцевий рівень працює над реалізацією регіональних програм адресного соціального захисту, а також програми по створенню малих підприємств, додаткових робочих місць. Соціальна допомога надається у вигляді різних трансфертів з коштів місцевих бюджетів (Сайт Укрінформ, 2020).

Соціальна допомога з боку держави забезпечує прийнятні умови життя населення для даної країни. Соціальна допомога визначається бюджетом країни, але в силу його дефіцитності не представляється можливості значно підвищити її рівень. Соціальна допомога може бути надана один раз або протягом періоду в залежності від ситуації.

Спочатку при наданні допомоги робиться опитування для виявлення рівня нужденності людини або сім'ї за місцем проживання. Далі йде обробка

інформації фахівцями відділів соціальної допомоги, в роботі беруть участь члени квартальних комітетів, домоуправлінь, податкової служби, трудових колективів підприємств, організацій і господарств. Якщо в країні знижується громадський рівень життя, то внаслідок цього виникає багато ситуацій, тому громадянам потрібна підтримка з боку держави.

Основні види соціального обслуговування наступні:

- матеріальна допомога, забезпечення житлом, одягом, ліками або продуктами харчування;
- самотнім громадянам, які не здатні до самообслуговування, надається допомога на дому у вигляді побутових послуг, надання медичної або іншої допомоги;
- соціальне обслуговування в лікарнях, будинках для людей похилого віку виявляється громадянам, які частково або повністю втратили здатність до самообслуговування, постійно потребують стороннього догляду;
- також забезпечуються тимчасовим житлом люди, які залишилися без ночівлі або діти-підлітки. Організують пункти денного перебування в установах соціального обслуговування;
- надається психологічна допомога людям, які опинилися у важких життєвих ситуаціях;
- надається реабілітаційна допомога всім нужденним. Сюди входять такі групи осіб: інваліди, неповнолітні, пенсіонери і особи з порушеною психікою і поведінкою (Величко, 2019).

В даний час в Україні не дуже сприятлива економічна ситуація, хоча і спостерігається певна стабільність. Дана ситуація породила гострі і масштабні проблеми бідності і безробіття. І як вказують вітчизняні вчені, падіння рівня життя погіршило ситуацію соціального розшарування суспільства (Євтухов, 2018). Згідно Національної програми підтримки інвалідів, здійснюється допомога з боку органів соціального захисту.

За даними Держстаткомітета України, в державі налічується близько 110 тисяч інвалідів, яким необхідна допомога у вигляді: прибирання житла, забезпечення продуктами харчування та необхідними ліками. Всього 1 064 соціальних працівників займаються соціальним патронажем. З цього співвідношення видно, що їх явно недостатньо, так як більше 85 тисяч громадян не отримують відповідної допомоги. Згідно з діючими нормативами, один соціальний працівник зобов'язаний обслуговувати не більше 12 осіб. Через низьку заробітну плату відбувається висока плинність кадрів соціальних працівників, в результаті нові співробітники не встигають набути навички соціальної реабілітації (Державний комітет статистики України, 2020).

Необхідно проводити роботу з підготовки професійних кадрів, здатних представляти в органах влади інтереси осіб, які потребують медико-соціальної допомоги, брати участь в їх працевлаштуванні, проводити комунікативний тренінг і тренінг соціальних навичок. Велика перевантаженість соціальних працівників і низька заробітна плата призводять до низької ефективності цієї служби. Багато які потребують соціальної допомоги не отримують її і живуть в складних умовах.

Процес надання соціальних послуг буде більш ефективним, якщо зосередити увагу на наступних напрямках соціальної роботи:

- надання підтримки самотнім і літнім людям шляхом організації спеціальних будинків для літніх людей, де їм буде надаватися повний комплекс соціальних і побутових послуг;

- соціальний захист і надання допомоги малозабезпеченим та неповним сім'ям. Соціальні працівники повинні діагностувати сімейні та шкільні ситуації, надати допомогу у виплаті допомоги від держави, нормалізувати відносини між членами сім'ї (соціальна педагогіка);

- підвищити матеріальну зацікавленість самих соціальних працівників в результатах своєї праці (Сидорчук, 2012).

Але на сьогоднішній день держава здатна взяти під свій захист лише малий відсоток людей, які потребують підтримки: сім'ї з низькими доходами, безробітні, зареєстровані в державній службі зайнятості, непрацюючі інваліди, учні.

У рішеннях про питання соціальної підтримки держава є найголовнішим соціальним інститутом. З набуттям статусу незалежності України всі гарантії соціального характеру були закріплені в Конституції країни, а головною підтримкою громадян з боку держави є надання різних матеріальних і фінансових пільг, що робить систему соціального захисту однією з головних форм соціальної політики держави.

Поняття «соціальний захист» в Україні з'явилося відносно недавно, з приходом ринкової трансформації. Це пов'язано з потребою надання допомоги людям, які не можуть забезпечити собі рівень, характерний для життя в даній країні. Похідним терміном від «соціального захисту» є «соціальна захищеність», яка представляє собою ступінь захищеності громадян або певної групи, які опинилися в складних життєвих обставинах (Гончаренко, 2017). Це інваліди, безробітні, пенсіонери та ін. У той час як соціальний захист означає наміру держави та інших інститутів мінімізувати вплив факторів, які знижують рівень життя як соціально вразливих, так всіх інших верств населення.

Основними і найважливішими напрямками соціального захисту є:

- створення сприятливих умов праці, які дозволять працівникам заробляти кошти для високого рівня життя.
- забезпечення працівникам доступу до національних систем охорони здоров'я, реабілітації та професійної освіти.

Соціальний захист безпосередньо залежить від трьох груп факторів: політичних, економічних і соціальних, саме вони формують простір життєдіяльності людей. Політичні фактори спираються на всі закони цієї країни, інституційну структуру держави і суспільства.

Економічні чинники характеризують рівень матеріального добробуту країни та її окремих громадян; соціальні фактори (соціально-психологічні, морально-етичні, релігійні компоненти життєдіяльності) – це взаємозв'язок і гармонізація між державою, суспільством і індивідом. Дані групи чинників діють за певними законами і встановленим стандартам, тому потрібен постійний пошук рішень для викорінення проблем, що впливають з них.

Закон затверджує умови, інструменти і методи соціального захисту громадян країни. Головні елементи соціального захисту населення – це система соціального страхування і соціального забезпечення (Закон України «Про соціальні послуги», 2019).

Соціальна політика України з надання соціального захисту населення передбачає цілий комплекс заходів економічного, правового, соціального і організаційного характеру, спрямованих на створення нормальних життєвих умов і захищеності громадян в умовах сучасної ринкової економіки. Як підкреслюється в Конституції України, населенню гарантується державне соціальне забезпечення в похилому віці, в разі хвороби і втрати працездатності, втрати годувальника; пенсії. Виходячи з економічних можливостей, державний соціальний захист повинен забезпечити рівень життя не нижче встановленого законом прожиткового мінімуму.

Таким чином, в Україні обраний соціальний курс розвитку, він носить постійний характер і є головною складовою програм економічних реформ на найближчі роки і перспективу. Для його здійснення в Україні проведена велика робота: сформована нормативно-правова база для здійснення соціального захисту населення, прийнято низку законів соціальної підтримки, які встановлюють основні шляхи та заходи соціального захисту. З прийняттям Україною суверенітету всі гарантії та права соціального забезпечення були закріплені в Конституції країни, а одним з основних заходів соціального захисту населення сьогодні є надання різного виду пільг і послуг.

Висновки до розділу II

У другому розділі роботи були описані технології соціальної роботи щодо формування системи соціального захисту населення України.

Приведена характеристика спеціальних соціальні технології формування системи соціального захисту населення, визначено, що основними спеціальними соціальними технологіями формування системи соціального захисту населення повинні стати перш за все: створення робочих місць, розробка програм щодо поліпшення житлових умов, збільшення розміру соціальних допомог на дітей, надання можливості безкоштовного отримання затребуваної на ринку праці кваліфікації, отримання освіти; надання медичних послуг і лікарських засобів на особливих пільгових умовах, пільги при оплаті тарифів на послуги ЖКГ, пільги на проїзд, тощо; активна політика на ринку праці по створенню перспективних робочих місць, державна підтримка ефективної зайнятості. У комплексі ці спеціальні соціальні технології формування системи соціального захисту населення сприятимуть удосконаленню загальної державної системи соціального захисту населення.

Окреслені загальні напрями та форми соціальної роботи щодо здійснення соціального захисту, виділено, що сьогодні на перший у держави завжди стояли завдання ліквідації всіх негативних наслідків переходу до ринкової економіки. Це викликано, безпосередньо прагненням забезпечити стабільність в державі, а також необхідністю вдосконалення ринкової економіки держави. Соціальна захисту громадян є однією з найголовніших завдань соціальної політики, одним з інструментів, за допомогою якого здійснюється її реалізація. Її дія спрямована на надання кожному громадянину юридичних, соціальних гарантій і можливостей для реалізації його прав на рівень життя, необхідний для здійснення, розвитку особистості і відтворення. Також система соціального захисту населення базується на

принципах, які дозволяють їй найбільш повно і ефективно реалізовувати всі свої функції

Розглянуто сучасний досвід впровадження заходів з метою формування системи соціального захисту населення, зроблено висновки, що в Україні обраний соціальний курс розвитку, він носить постійний характер і є головною складовою програм економічних реформ на найближчі роки і перспективу. Для його здійснення в Україні проведена велика робота: сформована нормативно-правова база для здійснення соціального захисту населення, прийнято низку законів соціальної підтримки, які встановлюють основні шляхи та заходи соціального захисту. З прийняттям Україною суверенітету всі гарантії та права соціального забезпечення були закріплені в Конституції країни, а одним з основних заходів соціального захисту населення сьогодні є надання різного виду пільг і послуг.

РОЗДІЛ III. АНАЛІЗ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ЩОДО ФАКТОРІВ ВПЛИВУ НА ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

3.1. Організація дослідження факторів впливу на формування системи соціального захисту населення та позитивні тенденції її розвитку

В сучасних умовах необхідно удосконалювати соціальний захист населення трудового віку України, що обумовлено рядом причин. По-перше, це визначається змістом соціально-економічної реформи в Україні, її націленості на перехід від соціальної політики патерналізму до політики лібералізму, що визначає суттєве зниження державного регулювання і втручання у вирішення соціальних та економічних проблем населення в цілому і окремих професійних груп зокрема. В даному контексті сім'я людини трудового віку отримує більше господарської незалежності, її членам забезпечуються умови для активного прояву своїх здібностей в процесі трудових дій.

По-друге, в даний час зберігається соціально-економічна напруженість в українському суспільстві. Залишаються актуальними колишні соціально-економічні проблеми, виникають нові: нестабільність загальної системи соціального забезпечення, безробіття, розширення платного сектора медичних, освітніх, лікувально-оздоровчих і туристичних послуг.

По-третє, в результаті зростання військової напруженості, трансформації цивільно-військових відносин, з одного боку, зростає значення професійного потенціалу населення трудового віку, з іншого боку, особи трудового віку та члени їх сімей втратили ряд соціальних гарантій і можливість ефективно відновлювати свої потенційні можливості.

Таким чином, в сучасних умовах професійна службово-трудова діяльність населення піддана не тільки підвищеній соціальній невизначеності і ризику втрати здоров'я, а й передбачає нові соціальні, економічні, а також

побутові обмеження. Зростає актуальність соціологічної оцінки соціального захисту населення трудового віку.

Тому вважається за необхідне досягнення наступних цілей дослідження факторів впливу на формування системи соціального захисту населення та позитивні тенденції її розвитку:

1) уточнити проблеми функціонування сучасної системи соціального захисту людини трудового віку;

2) розкрити напрямки її вдосконалення.

Для досягнення цих цілей необхідно вирішення наступних завдань.

1) теоретично обґрунтувати сучасний зміст соціального захисту населення трудового віку, розкрити основні і додаткові показники її соціологічної оцінки;

2) уточнити емпіричну базу дослідження;

3) здійснити соціологічну діагностику соціального захисту населення трудового віку;

4) розкрити проблеми функціонування сучасної системи соціального захисту населення трудового віку, уточнити шляхи їх вирішення.

1. Теоретичне обґрунтування даної проблеми. Теоретичні основи вивчення соціального захисту населення трудового віку представляються в рамках макро- і мікрорівневих соціологічних парадигм. Макрорівневі парадигми включають в себе теоретичні, методологічні, а також правові розробки. У них автори представляють концептуальні засади соціального захисту населення трудового віку, послідовно обґрунтовують ідею про те, що в перспективі необхідно відмовитися від вузького розуміння соціального захисту людини трудового віку як процесу правового захисту / не захисту соціальних прав населення трудового віку, розкривають широке трактування соціального захисту населення трудового віку не тільки як систему соціально-політичних заходів, спрямованих на забезпечення дотримання прав людини трудового віку, створення оптимальних умов задоволення

соціально-економічних потреб, а й як механізм запобігання соціальної нерівності.

Науковці в зв'язку з цим пропонують розробку широкого складу чинників, які є показниками ефективності соціального захисту населення трудового віку: «задоволеність житлом, житлові умови, задоволеність службою, доступність і якість медичного обслуговування, організація торгівлі та харчування, побутове обслуговування, можливість заняття фізичною культурою, дозвілля і відпочинок, професійний саморозвиток» (Яригіна, 2017, с.159). При цьому залишається незрозумілим, чому задоволеність освітніми послугами не включається до складу даних показників. Тим часом саме освітній цільовий розвиток являє собою один з традиційних показників соціального захисту будь-якої професійної групи.

Мікрорівневі парадигми включають в себе емпіричні дослідження практик колективу. Тут основний акцент робиться на дослідження безпосереднього впливу соціального захисту на життєдіяльність людини трудового віку. Обґрунтовується ідея, згідно з якою ефективність соціального захисту населення трудового віку доречно аналізувати в юридичному (наявність офіційних, юридично закріплених, соціальних і економічних гарантій, пільг) або соціологічному (наявність практик забезпечення соціальних прав, а також гарантій, пільг сім'ям населення трудового віку) аспектах. У нашому дослідженні детально зупинимося на дослідженні ефективності соціального захисту населення трудового віку.

Таким чином, в сучасних умовах соціальний захист населення трудового віку являє собою складне структурне утворення, що характеризується заходами державної підтримки рівня життя, забезпечення соціально значимого задоволення основних потреб, освітньо-професійної, культурної, фізичного розвитку людини трудового віку і членів її сім'ї. Тому будемо розглядати результативність соціального захисту населення

трудового віку в рамках трьох взаємопов'язаних і взаємообумовлених системних показників:

- 1) рівень життя людини трудового віку;
- 2) задоволеність можливістю відновлення інтелектуальних, освітніх і професійних службово-трудова здібностей людини трудового віку;
- 3) задоволеність наданням медичних послуг сім'ї людини трудового віку.

Всі інші фактори соціального захисту необхідно розглядати як додаткові показники її ефективності: задоволеність житлом, побутові умови, задоволеність службово-трудова діяльністю, рівень організації харчування, страхування трудових ризиків, наявність послуг культури і побуту.

База дослідження - Ізмаїльський міськрайонний центр зайнятості м. Ізмаїла, Одеської області. У дослідження прийняли участь 150 осіб (всі опитувані – безробітні). Вік респондентів від 20 до 45 років. У вибірку увійшли респонденти як жіночої так й чоловічої статі. Більш детальний кількісний та якісний аналіз дослідження факторів впливу на формування системи соціального захисту населення та позитивні тенденції її розвитку представимо у наступному підрозділі. Дослідження проводилося за допомогою метода опитування та анкетування (див. Додаток А).

3.2. Кількісний і якісний аналіз результатів експериментальної роботи

Ми використовували дані ряду емпіричних досліджень.

1. «Соціальний захист в оцінках населення трудового віку Одеської області». Анкетування населення трудового віку проведено у закладах освіти та у Ізмаїльському центрі зайнятості м. Ізмаїла, Одеської області, аналіз і обробка результатів здійснена в 2019-2020 роках.

2. Соціологічна діагностика соціального захисту населення трудового віку. На даному рівні дослідження розглянемо проблему тільки в контексті основних показників соціального захисту населення трудового віку:

- 1) рівень життя людини трудового віку;
- 2) задоволеність можливістю відновлення і саморозвитку інтелектуальних, освітніх і професійних службово-трудова здібностей людини трудового віку;
- 3) задоволеність наданням медичних послуг сім'ї людини трудового віку.

1. Рівень життя як показник ефективності системи соціального захисту людини трудового віку. По даному сегменту за останні десять років простежуються різноспрямовані зміни. В цілому в результаті соціальної реформи посилюються матеріальні основи соціальної захищеності людини трудового віку. Грошове забезпечення населення трудового віку підвищено в два, а в окремих групах населення трудового віку і в три рази. У наступні періоди індексації були припинені, а підвищення грошового забезпечення у 2018 році на 4%, а також в 2019 році на 4,3% не визначив сукупну компенсацію матеріальних інфляційних втрат сім'ї людини трудового віку.

По суті, визначене формування нестійкої тенденції зростання рівня життя сім'ї української людини трудового віку. За сукупним масиву опитаних більше половини населення трудового віку констатують загальне підвищення їх рівня життя за останні десять років. Дана тенденція підтверджується точковими даними проведених соціологічних опитувань. Так, згідно з даними опитувань близько половина населення трудового віку за останні десять років констатують зростання розміру власного грошового утримання (відзначають дане зростання 47,4% респондентів), більше третини опитаних заявляють про незмінному розмірі реального грошового утримання (таких 42,1%). Менше десятої частини населення трудового віку вважають, що в результаті інфляційних втрат загальне грошове утримання за останні десять років знизилася (див. рис. 3.1).

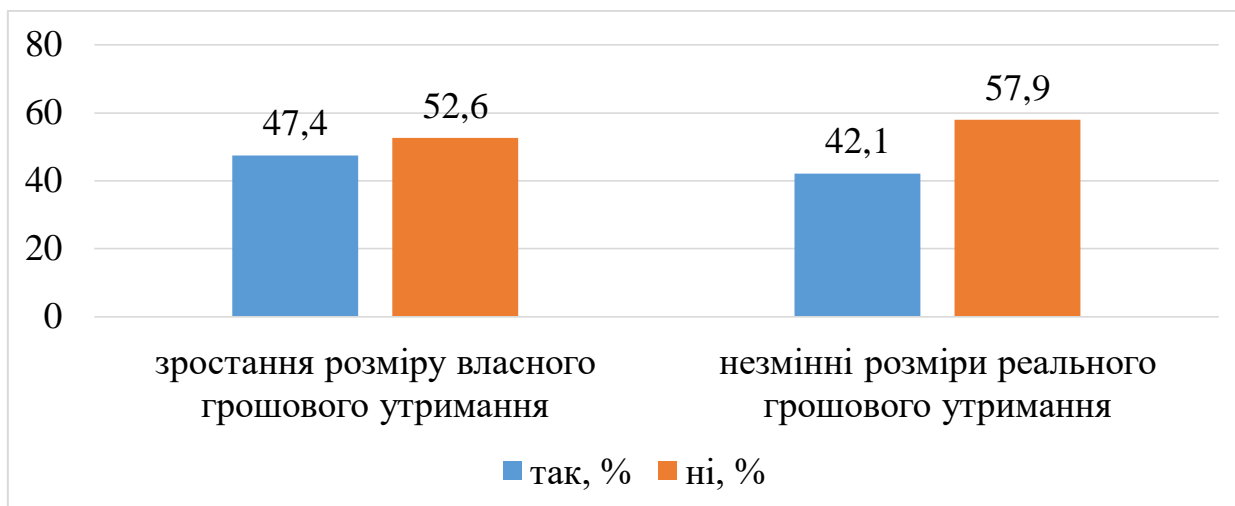

Рис.3.1. Дані щодо зростання розміру власного грошового утримання

Таким чином, більшість населення трудового віку розглядають свій рівень життя як такий, що зростає або стабільно зростає в результаті реалізованої соціальної реформи. Інфляція після реформеного періоду істотно знизила рівень життя сім'ї людини трудового віку. Тільки сьома11 частина населення трудового віку за даний період в повній мірі вирішили власні житлові проблеми. При цьому близько половини населення трудового віку як і раніше змушені знімати квартиру.

Таким чином, військово-соціальна реформа тільки на початковому етапі привела до істотного зростання матеріальної забезпеченості сім'ї людини трудового віку. На початковому етапі реформи спостерігається, з одного боку, істотне зростання матеріального забезпечення населення трудового віку, з іншого підвищення рівня життя членів сім'ї за основними його показниками (дохід, споживання, забезпеченість необхідними для життя благами). При цьому реформа була орієнтована на реалізацію разових заходів і не визначила комплексну модернізацію системи соціального захисту населення трудового віку. Житлова проблема перестала стосуватися всього населення трудового віку. Одночасно вона, як і раніше зачіпає близько половини населення трудового віку.

2. *Відновлення і саморозвиток інтелектуальних, освітніх і професійних службово-трудових потреб і здібностей* людини трудового віку (як показник ефективності системи соціального захисту людини трудового віку). По даному сегменту за останні десять років простежується стійка позитивна тенденція. В цілому в результаті реформи спостерігається не тільки кількісне зростання науково-освітніх, інноваційних проектів і програм, а й підвищення якості їх реалізації. Істотно зростає якість задоволення освітніх потреб населення трудового віку. Всі особи трудового віку активно залучені до реалізації освітніх проектів, постійно підвищують свої професійні знання, вміння і навички. При цьому зберігається вузькість, а також практична відірваність цілей, стратегій, завдань, методології процесу професійного навчання населення трудового віку.

Близько 80% населення трудового віку високо оцінюють освітні та професійно-інноваційні практики у організації. При цьому, більшість населення трудового віку відзначають традиційний відрив загальноосвітніх, а також професійно-освітніх практик від процесів службового і професійного зростання, недостатність інформаційної та аналітичної підготовки членів колективу. Респонденти звертають увагу на те, що реформи останнього десятиліття не забезпечили тісний зв'язок освітньо-професійного розвитку і кар'єрного зростання. Так, тільки чверть складу населення трудового віку вважає, що в результаті соціальної реформи посилився зв'язок професійного розвитку і можливості службового і професійного зростання (тільки 23,0% населення трудового віку відзначають посилення зв'язку з цим, 65,7% не бачать в даному сегменті ніяких змін, 11,3% констатують ослаблення цієї залежності) (див. рис. 3.2).

Рис.3.2. Дані щодо освітніх та професійно-інноваційних практик

Переважна більшість (близько 70%) опитаних вважають, що соціальна реформа істотно вплинула на створення умов для ефективного відновлення і саморозвитку інтелектуальних (творчих) трудових здібностей населення трудового віку. Так, 71,6% респондентів підтверджують даний вплив. 20,2% констатують, що реформа вплинула, умови створені, але істотного впливу вони на практику не роблять. Тільки 8,2% наполягають на тому, що реформа не змінила умов для ефективного відновлення і саморозвитку інтелектуальних (творчих) трудових здібностей населення трудового віку (див. рис. 3.3).

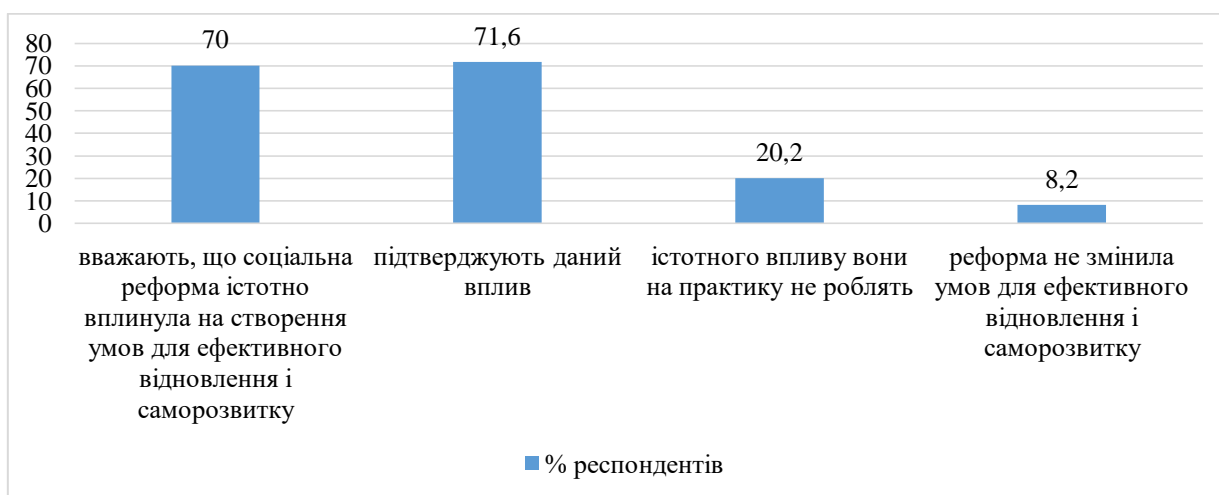

Рис. 3.3. Дані щодо впливу соціальної реформи

Таким чином, сучасна система соціального захисту людини трудового віку суттєво покращила якість надання освітніх послуг (освітньої соціального захисту акторів). Покращилися умови відновлення і саморозвитку інтелектуальних, освітніх і професійних службово-трудова здібностей людини трудового віку. Розвивається комплекс культурно-освітнього, а також професійного вдосконалення населення трудового віку. Можна констатувати, що підвищується професійна кваліфікація фахівців, рівень їх формальної професійної майстерності. Разом з тим зберігається розрив між процесами освітнього професійного конструювання і формуванням потреб у професійному потенціалі і організації. Поки що не вдається інтегрувати процеси освітньо-професійного розвитку людини трудового віку і його кар'єрного зростання. Як і раніше зберігається незадовільний рівень підготовки населення трудового віку за низкою специфічних професійних сегментів:

- 1) недостатні темпи наукового накопичення знань в системі інформаційно-аналітичної підготовки населення трудового віку;
- 2) застосування застарілих методів інформаційного збору, ранжирування, аналізу, систематизації професійної інформації;
- 3) відсутність адаптивної системи діагностування інформаційних процесів зовнішнього соціального середовища організацій.

3. *Задоволеність наданням медичних послуг сім'ї людини трудового віку* (як показник ефективності системи соціального захисту людини трудового віку). По даному сегменту за останні десять років є хоча і не стійка, але позитивна динаміка змін. Четверта частина населення трудового віку підтверджує стійкість позитивних тенденцій в системі надання медичних послуг. 22,5% респондентів підтверджують цю тенденцію (67,3% не бачать істотних змін, а 10,2% констатують погіршення якості медичних послуг) (див. рис. 3.4).

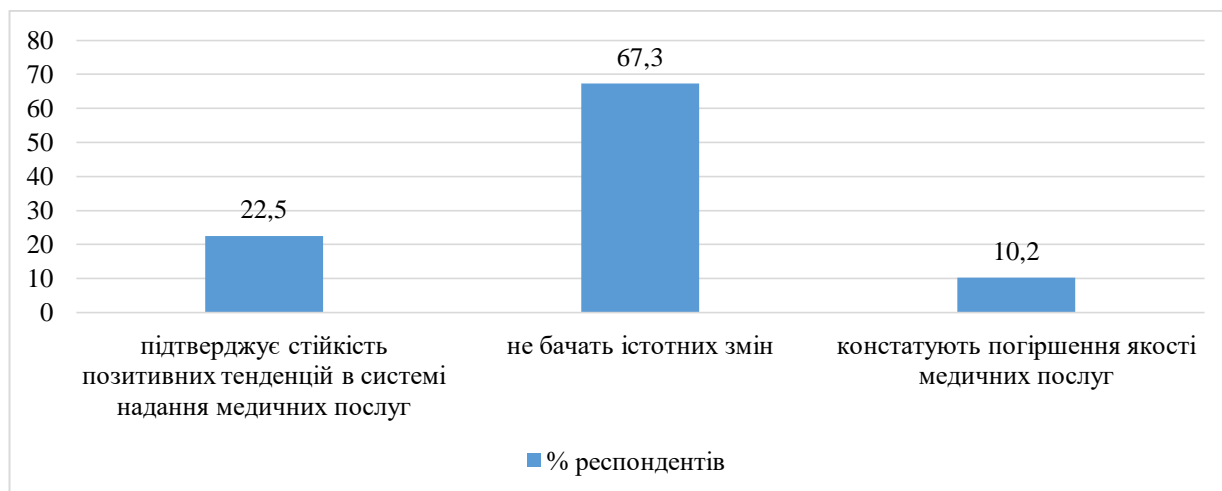

Рис.3.4. Дані щодо задоволеності надання медичних послуг

Нескладно помітити, що поліпшення медичного обслуговування не має стійкого характеру. Більшість населення трудового віку констатує збереження проблем у функціонуванні системи медичного обслуговування.

Більшість населення трудового віку задоволені якістю медичного обслуговування (сукупний склад задоволених якістю медичного обслуговування становить 57%). Тому більшість опитаних вважає, що в сучасних умовах створені умови для відновлення, а також саморозвитку фізичних потреб і здібностей населення трудового віку (думка 79,1% населення трудового віку) (див. рис. 3.5).

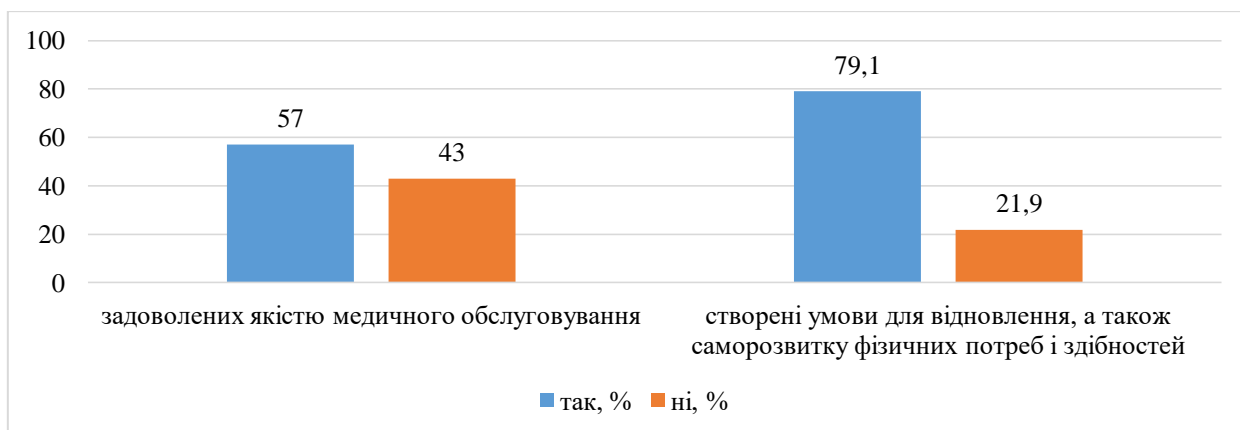

Рис.3.5. Задоволеність якістю медичних послуг

Таким чином, реформа визначила оновлення системи медичного обслуговування населення трудового віку, сформовані напрями модернізації медичної інфраструктури організацій. Якість медичного обслуговування сім'ї людини трудового віку на сучасному етапі відповідає необхідним вимогам. Проблемним є сама процедура отримання доступу до профілактичних медичних послуг членам сім'ї людини трудового віку. У той же час скасування ряду пільг з медичного, санаторно-курортного обслуговування, скорочення можливості безкоштовного медичного обслуговування в медичних закладах є істотним чинником гальмування реалізації соціального захисту в розглянутому сегменті послуг.

В результаті реформи в Україні здійснена монетизація пільг людини трудового віку: істотно зросло грошове забезпечення, посилена система освітнього, медичного, культурного обслуговування сім'ї людини трудового віку. Після успішних первинних заходів реформи відбулося заморожування індексації грошового забезпечення населення трудового віку, істотні збої дала і житлова реформа. В результаті поступово знижується ефект монетизації пільг, знецінюється зростаюче грошове забезпечення. Інфляція поступово поглинає початковий зростання грошового забезпечення населення трудового віку. В результаті в останні роки неухильно знижується матеріальна складова соціального захисту населення трудового віку, реальний рівень життя.

Таким чином, реформа не вирішила найважливіше завдання – не створила передумов стійкої ефективності соціального захисту населення трудового віку України.

В сучасні умовах проявляються проблеми соціального захисту населення трудового віку:

- 1) реформа не була підкріплена ефективним механізмом інфляційної індексації грошового забезпечення, що в перспективі призводить до падіння рівня життя сім'ї людини трудового віку;

2) відмова від базових компонентів системи пільг призводить до суттєвої диференціації рівня життя сім'єю населення трудового віку;

3) скасування основних пільг з медичного і санаторно-курортного обслуговування призводить до скорочення можливості безкоштовного медичного обслуговування в медичних закладах;

4) виявляються диспропорції в системі задоволення освітніх потреб населення трудового віку, зберігається розрив між процесами освітнього професійного конструювання і формуванням суспільних потреб в професійному потенціалі як самого людини трудового віку, так і членів його сім'ї.

Останнє визначає неминуче формування ряду функціональних чинників гальмування:

1) погіршення атмосфери взаємин;

2) ослаблення системи матеріального стимулювання трудової діяльності населення трудового віку, а значить падіння мотивації, престижу професії. Якщо не вжити термінових заходів щодо подолання цих негативних проявів Україна приречена на падіння функціональної ефективності, у колективах неминуче виникнуть диспропорції в системі матеріальних і нематеріальних факторів службово-професійної мотивації населення трудового віку.

В сучасних умовах необхідна розробка і реалізація програми вдосконалення системи соціального захисту населення трудового віку, що включає три розділи.

1. Розробка механізму інфляційної індексації грошового забезпечення, що в стратегічній перспективі має забезпечити повернення грошового забезпечення населення трудового віку до реального рівня. Формування законодавчо закріпленої системи обов'язкової випереджаючої інфляційної компенсації заробітної плати людини. Модернізація системи матеріальної

мотивації професійно-трудової діяльності населення, додаткове стимулювання професійної активності.

2. Поширення системи соціальних гарантій на всіх членів сім'ї людини трудового віку за освітнім і медичного сегментам. Інтегрувати процеси освітнього обслуговування з системою працевлаштування повнолітніх членів сім'ї людини трудового віку. Надати можливість людині трудового віку отримувати медичну допомогу в різних медичних установах незалежно від їх відомчої належності, форми власності.

3. Розробити механізм додаткових виплат допомоги сім'ї людини трудового віку. Важливо диференціювати рівень допомоги відносно не тільки кількості дітей, непрацездатних, а й умов проживання і життєдіяльності членів сім'ї, а також проекту розвитку їх фізичних і духовних потреб. При визначенні сімейної допомоги важливо оцінювати всю систему потреб членів сім'ї, ранжувати потреби за ступенем їх соціальної значущості, а також впливу на формування професійного потенціалу людини трудового віку, встановити ієрархію значимості задоволення найбільш важливих, менш важливих і вторинних потреб людини і окремих членів її сім'ї. Формування фонду додаткових грошових виплат сім'ям, які потребують матеріальної підтримки.

Висновки до розділу III

Під час проведення дослідження факторів впливу на формування системи соціального захисту населення та позитивні тенденції її розвитку, було важливим визначитися з контингентом досліджуваних (респондентів). У якості респондентів виступили люди віком від 20 до 45 років. Саме дослідження було проведено у 2019-2020 роках. Були проаналізовані такі показники як задоволеність якістю життя, якістю та наявністю отримання медичних послуг, загальним рівнем зростання у професійному та морально-

духовному сферах життя. В цілому дійшли висновків, що реформа не вирішила найважливіше завдання – не створила передумов стійкої ефективності соціального захисту населення трудового віку України. А також було визначено, що реформа не була підкріплена ефективним механізмом інфляційної індексації грошового забезпечення, що в перспективі призводить до падіння рівня життя сім'ї людини трудового віку. Були запропоновані у загальному вигляді розділи програми вдосконалення системи соціального захисту населення трудового віку.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

У першому розділі нашої роботи нами були розглянуті теоретичні аспекти визначення особливостей соціального захисту населення.

В ході аналізу сутності поняття «соціальний захист» та його складові компоненти, визначили, що незважаючи на активізацію зусиль держави на всіх рівнях управління по формуванню дієвих заходів соціального захисту населення, за багатьма параметрами (відсутність адресності, перевага категоріального фактору надання допомоги, низький розмір виплат) склалася до теперішнього часу система матеріальної підтримки нужденних не може вважатися оптимальною і вимагає свого вдосконалення.

Під час розгляду особливостей здійснення соціального захисту населення, виділили, що сформований на сьогоднішній день характер взаємовідносин державного центру і регіонів в області становлення системи соціального захисту не можна визнати оптимальним. Назріла ситуація розширення втручання і допомоги державного центру регіонам по ряду питань соціального захисту, за якими сьогодні взаємодія між ними носить рамковий характер.

Під час характеристики факторів впливу на формування сучасної системи соціального захисту населення, зробили висновок, що діяльні фактори соціальної роботи не вичерпують всіх закономірностей і аспектів цієї професійної діяльності. До них можуть бути додані структурні і філософські фактори, які в сукупності завершують методологічне побудова структурно-функціональних основ соціальної роботи. Однак саме діяльні фактори в першу чергу відображають установки, які несе в своєму професійному свідомості простий соціальний працівник, і завдяки яким він будує ту об'ємну гаму процесів взаємодії з індивідами, що в кінцевому підсумку складається в якісну професійну діяльність.

У другому розділі роботи були описані технології соціальної роботи щодо формування системи соціального захисту населення України.

Приведена характеристика спеціальних соціальні технології формування системи соціального захисту населення, визначено, що основними спеціальними соціальними технологіями формування системи соціального захисту населення повинні стати перш за все: створення робочих місць, розробка програм щодо поліпшення житлових умов, збільшення розміру соціальних допомог на дітей, надання можливості безкоштовного отримання затребуваної на ринку праці кваліфікації, отримання освіти; надання медичних послуг і лікарських засобів на особливих пільгових умовах, пільги при оплаті тарифів на послуги ЖКГ, пільги на проїзд, тощо; активна політика на ринку праці по створенню перспективних робочих місць, державна підтримка ефективної зайнятості. У комплексі ці спеціальні соціальні технології формування системи соціального захисту населення сприятимуть удосконаленню загальної державної системи соціального захисту населення.

Окреслені загальні напрями та форми соціальної роботи щодо здійснення соціального захисту, виділено, що сьогодні на перший у держави завжди стояли завдання ліквідації всіх негативних наслідків переходу до ринкової економіки. Це викликано, безпосередньо прагненням забезпечити стабільність в державі, а також необхідністю вдосконалення ринкової економіки держави. Соціальна захисту громадян є однією з найголовніших завдань соціальної політики, одним з інструментів, за допомогою якого здійснюється її реалізація. Її дія спрямована на надання кожному громадянину юридичних, соціальних гарантій і можливостей для реалізації його прав на рівень життя, необхідний для здійснення, розвитку особистості і відтворення. Також система соціального захисту населення базується на принципах, які дозволяють їй найбільш повно і ефективно реалізовувати всі свої функції

Розглянуто сучасний досвід впровадження заходів з метою формування системи соціального захисту населення, зроблено висновки, що в Україні обраний соціальний курс розвитку, він носить постійний характер і є головною складовою програм економічних реформ на найближчі роки і перспективу. Для його здійснення в Україні проведена велика робота: сформована нормативно-правова база для здійснення соціального захисту населення, прийнято низку законів соціальної підтримки, які встановлюють основні шляхи та заходи соціального захисту. З прийняттям Україною суверенітету всі гарантії та права соціального забезпечення були закріплені в Конституції країни, а одним з основних заходів соціального захисту населення сьогодні є надання різного виду пільг і послуг.

У третьому розділі роботи був проведений аналіз експериментального дослідження щодо факторів впливу на формування системи соціального захисту населення України.

Під час проведення дослідження факторів впливу на формування системи соціального захисту населення та позитивні тенденції її розвитку, було важливим визначитися з контингентом досліджуваних (респондентів). У якості респондентів виступили люди віком від 20 до 45 років. Саме дослідження було проведено у 2019-2020 роках. Були проаналізовані такі показники як задоволеність якістю життя, якістю та наявністю отримання медичних послуг, загальним рівнем зростання у професійному та морально-духовному сферах життя. В цілому дійшли висновків, що реформа не вирішила найважливіше завдання – не створила передумов стійкої ефективності соціального захисту населення трудового віку України. А також було визначено, що реформа не була підкріплена ефективним механізмом інфляційної індексації грошового забезпечення, що в перспективі призводить до падіння рівня життя сім'ї людини трудового віку. Були запропоновані у загальному вигляді розділи програми вдосконалення системи соціального захисту населення трудового віку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

- Абрахамсон, П. 2011. Социальная эксклюзия и бедность. *Общественные науки и современность*, №2. С.158-166.
- Авраамова, Е.М., Логинов, Д.М. 2016. Социальное самочувствие населения и риски снижения уровня жизни. *Экономическое развитие*, №23. (11). С.59-62.
- Антропов, В. 2015. Моделі соціального захисту в країнах ЄС. *Світова економіка і міжнародні відносини*. № 11. С. 70-77.
- Болотіна, Н.Б. 2015. *Право соціального захисту України*: навч. посібник. Київ: Знання.
- Болотіна, Н.Б. 2015. *Право соціального захисту: становлення і розвиток в Україні*. К.: Знання.
- Величко, О. 2019. Соціальний захист населення в системі бюджетного забезпечення. *Україна: аспекти праці*. № 6. С. 40-43.
- Воронцова, М.В., Макаров, В.Е. 2015. *Социальная защита и обслуживание населения*. Учебно-методическое пособие. Таганрог: Изд-во С.А. Ступина.
- Галлагер, Дж.Л., Либоракина М. 2011. *Социальная защита населения: уровень муниципальных образований*. М.: Фонд «Институт экономики города».
- Головаха, Є.І. 2011. *Готовність до соціального протесту: динаміка, регіональні особливості і чинники формування*. Українське суспільство: десять років незалежності (соціологічний моніторинг та коментар науковців). К.: Інститут соціології НАНУ, С.188-201.
- Гонтмахер, Е.Ш. 2015. *Социальные реформы: что завтра?*. М.: Гелиос АРВ.
- Гончаренко, В.Г. ред. 2017. *Правознавство. Словник термінів*: навч. посібник. Київ: Юристконсульт КНТ.
- Грушко, В.І. 2016. *Пенсійна система України*: навч. посібник. Київ.

- Державний комітет статистики України* Доступно з:
<http://www.ukrstat.gov.ua/4>. Наказ № 109/95/157. [дата звернення: 03 травня 2020].
- Дутчак, А. В. 2017. Соціальне забезпечення громадян: сучасний стан та перспективи розвитку. *Молодий вчений*. № 5 (45). Доступно з:
<http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/5/126.pdf> [дата звернення: 06 травня 2020].
- Ерусланова, Р.И. 2014. *Технологии социального обслуживания лиц пожилого возраста и инвалидов на дому*: учебное пособие. М.: Дашков и Ко.
- Євтухов, О.В. 2018. Результативність державного управління соціальними ризиками в Україні. *Державне будівництво*. № 1. С.1-10
- Жернаков, В.В. 2019. Соціальне партнерство як форма реалізації соціально-трудових відносин. *Соціальний захист*. № 7. С.53-58.
- Закон України «Про соціальні послуги»* від 17.01.2019 № 2671-VIII діє з 28.04.2019 http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T192671.html [дата звернення: 07 травня 2020].
- Закон України Про прожитковий мінімум* від 15.07.99 р. № 966-XIV / Доступно з:: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/966-14> [дата звернення: 02 травня 2020].
- Зубаревич, Н.В. 2014. *Социальное развитие регионов: проблемы и тенденции переходного периода*, М.: Ленанд.
- Калашников, С. 2013. Соціальне ринкове господарство і соціальну державу. *Людина і праця*. № 9. С. 32-45.
- Карлін, М.І. 2012. Фіскальна політика і соціальні виплати в сучасній Україні. *Науково-економічний та суспільно політичний журнал «Демографія та соціальна економіка»*. К.: Інст. демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України, № (17). С. 70-77.
- Кириленко, О.П. ред. 2016. *Соціальне страхування: підручник*. Тернопіль: Економічна думка.

- Комплексна оцінка бідності в Україні на регіонах.* 2019. Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України і Міністерства економічного розвитку і торгівлі. К.
- Конституція України.* 2016. Дніпропетровськ: Дніпрокнига.
- Ларіна, Р.Р. 2015. Моделі соціальної політики: збірник наукових праць Донецької державної академії управління. *«Державне регулювання економічного розвитку»*. Т. IV. Вип. 29-й. Сер. «Державне управління». Донецьк, С. 23-30.
- Лібанова, Е. 2011. Бідність в Україні: визначення, критерії та показники. *Україна: аспекти праці.* № 6. С. 4-10.
- Лопушняк, Г.С. 2011. *Державна соціальна політика як передумова економічного розвитку України:* монографія. Львів : ЛРІДУ НАДУ.
- Лопушняк, Г.С. 2011. Інституційне забезпечення державної соціальної політики: теоретико-проблемні аспекти. *Актуальні проблеми державного управління.* № 2. С. 1-7.
- Макаренко, В.А. 2011. Проблеми трансформації соціальної сфери в сучасному українському суспільстві. *Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства:* Збірник наукових праць. Харків: Видавничий центр Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна, С.299-304.
- Макаренко, В.А. 2011. Сучасні теоретичні підходи до аналізу соціальної сфери міста. *Соціологія міста: наукові проблеми та соціальні технології.* Збірник наукових праць. Дніпропетровськ: ДНУ, С.91-94.
- Макарова, О.В. 2015. *Соціальна політика в Україні:* монографія. Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України. К.
- Малева, Т.М., Гришина, Е.Е., Цацура, Е.А. 2016. Региональные системы социальной защиты: как и зачем вводится адресность. *Регион: экономика и социология,* №4 (92). С.153-175.

- Малофеев, И.В. 2011. *Развитие социальных услуг в современном обществе: теория вопроса*. Монография. М.: ИПК ДСЗН.
- Малофеев, И.В. 2013. *Социальные услуги в системе социального обслуживания населения*. М.: Дашков и Ко.
- Мальований, М.І. 2011. Форми соціального захисту населення. *Матеріали всеукраїнської заочної наукової конференції «Актуальні питання сучасної економіки»*. Умань : Видавець «Сочінський», Ч. 2.
- Марценюк, О.В. 2015. Соціальний захист населення України. *Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності*. Випуск 2(12), Том 3. С.166-170.
- Москаленко, В.В. 2013. Сутність соціального захисту та його місце в політиці соціальної держави. *Наукові записки*. Том 21. С. 42-45.
- Надрага, В. І. 2015. Концептуальні основи управління соціальними ризиками. *Формування ринкових відносин в Україні*. № 10 (173). С. 43 48.
- Научно-исследовательский финансовый институт 2016. *Эффективная социальная поддержка населения Версия 3.0: адресность, нуждаемость, универсальность*. Аналитическая записка. Доступно з: http://www.nifi.ru/images/FILES/NEWS/MFF2016/policy_brief.pdf [дата звернення: 08 травня 2020].
- Никитина, В.В. 2011. Необходимость и проблемы разработки в социологии категории «социальность». *Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства*: Збірник наукових праць. Харків: Видавничий центр ХНУ ім. В.Н. Каразіна, С.30-35.
- Новікова, О. Ф. 2020. *Оцінка соціальних ризиків в регіонах України як підстава для прийняття управлінських рішень щодо їх подолання*. Доступно з: <http://old.niss.gov.ua> [дата звернення: 01 травня 2020].
- Новікова, О.Ф. 2012. *Соціальна безпека в Україні: можливості людського розвитку*: моногр. LAP Lambert Academic Publishing GmbH & Co. KG. Saarbrücken.

- Павлега, О.С. 2015. Предмет та об'єкт соціології соціальної політики. *Вісник Львівського університету. Серія соціологічна*. Випуск 9. С. 86-93.
- Павлюк, К.В., Степанова, О.В. 2012. Модернізація системи соціального захисту в контексті накопичення соціального капіталу в Україні. *Фінанси України*. № 6. С. 15-29.
- Предложения по стратегии социальной защиты 2017. *Общество и экономика*. № 4. С.63-72.
- Про затвердженні Методики визначення прожиткового мінімуму на одну особу та для осіб, що відносяться до основним соціальних та демографічних груп населення.* Доступно з: <http://www.buhoblik.org.ua/big/postanova109-95-157.html> [дата звернення: 04 травня 2020].
- Проблемы, концепция и направления реструктуризации государственного и муниципального сектора и повышения эффективности бюджетных расходов в сфере социального обеспечения и социальной защиты населения.* 2016. М.: ИЭПП.
- Сайт Укрінформ.* 2020. Розділ монетизація субсидій. Доступно з: <https://www.ukrinform.ua/tag-monetizacia-subsidij?page=1> [дата звернення: 01 травня 2020].
- Сидорчук, А. 2012. Теоретичні аспекти державного соціального страхування. *Український соціум*. № 3. С. 105-120.
- Сінічук, С.М. 2013. *Право соціального забезпечення України*: навч. посібник. Київ: Знання.
- Скуратівський, В.А. 2012. *Основи соціальної політики*: навч. посібник. Київ: МАУП.
- Слободенюк, Е.Д. 2017. Последствия кризиса 2015 года: обеднение или прекарнизация? *Журнал исследований социальной политики*, №15 (2). С.183-201.

- Смоленська, В. 2016. Правові основи соціального захисту трудящих. *Праця і зарплата*. № 21. С.14-15.
- Статистично-аналітичний огляд стану ринку праці у 2017 році. Державна служба статистики України, 2018. Доступно з: <http://www.ukrstat.gov.ua> [дата звернення: 05 травня 2020].
- Україна. *Національний звіт з людського розвитку 2018*. 2018. Сила суспільної взаємодії. К.: ПРООН.
- Фирсов, М.А., Студенова, Е.Г. 2016. *Теория и методика социальной работы*. Учебник. М.: Юрайт.
- Холостова, Е.И. 2014. *Социальная работа: теория, история и практика*. Учебник. М.: Юрайт.
- Холостова, Е.И., Комаров, Е.И., Прохорова, О.Г. 2014. *Организация, управление и администрирование в социальной работе: учебник для бакалавров*. М.
- Юшко, А. М., Швець, Н. М. 2013. *Міжнародні соціальні стандарти: навч. посіб.* Харків: Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого».
- Яригіна, Є. П. 2017. Забезпечення стабільності системи соціального захисту України в умовах євроінтеграції. *Актуальні проблеми соціального права в умовах євроінтеграції: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 90-річчю проф. І. М. Сироти (м. Одеса, 31 жовт. 2017 р.)*. Одеса: Фенікс, С. 158-162.
- Ярошенко, І.С. 2015. *Право соціального забезпечення: навч. посібник*. Київ: КНЕУ.
- Abrahamson, P. 2017. *Combating Poverty and Social Exclusion in Europe. The Social Quality of Europe*, Hague: Kluwer Law International.
- Comas-Herrera, A., Pickard, L., Wittenberg, R., Malley, J., King, D. 2010. *The Long-Term Care System for the Elderly in England*. Доступно з:

[longtermcare.eu/sites/default/files/ENEPRI%20_ANCIEN_%20RRNo%2074England .pdf](http://longtermcare.eu/sites/default/files/ENEPRI%20_ANCIEN_%20RRNo%2074England.pdf) [дата звернення: 09 травня 2020].

European Commission 2017. *Poverty and social exclusion*. Доступно з: <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=751> [дата звернення: 10 травня 2020].

Strünck, Ch. 2017. *Public Pushing for Pension Reform? Short-Term Impact of Media Coverage on Long-Term Policy Making in Germany, Britain, and the United States*. Доступно з: <https://ecpr.eu/Filestore/PaperProposal/035ae0930979486d-88e623620f9814a8.pdf> [дата звернення: 11 травня 2020].

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета

Доброго дня, шановні респонденти!

Просимо відповісти на декілька запитань:

1.Визначите Ваш розмір грошового утримання

- зростання розміру власного грошового утримання
- незмінний розмір реального грошового утримання

2.Визначте особливості відновлення і саморозвиток інтелектуальних, освітніх і професійних службово-трудова потреб і здібностей людини трудового віку

- високо оцінюю освітні та професійно-інноваційні практики у організації
- в результаті соціальної реформи посилюється зв'язок професійного розвитку і можливості службового і професійного зростання
- не бачу в даному сегменті ніяких змін
- ослаблення цієї залежності

3.На що вплинула реформа?

- соціальна реформа істотно вплинула на створення умов для ефективного відновлення і саморозвитку інтелектуальних (творчих) трудових здібностей населення трудового віку
- підтверджую даний вплив
- реформа вплинула, умови створені, але істотного впливу вони на практику не роблять

- реформа не змінила умов для ефективного відновлення і саморозвитку інтелектуальних (творчих) трудових здібностей населення трудового віку

4. Дані щодо задоволеності надання медичних послуг

- підтверджую стійкість позитивних тенденцій в системі надання медичних послуг
- не бачу істотних змін
- погіршення якості медичних послуг

5. Задоволеність якістю медичних послуг (відповісти необхідно: «так» або «ні»)

- задоволені якістю медичного обслуговування
- в сучасних умовах створені умови для відновлення, а також саморозвитку фізичних потреб і здібностей населення трудового віку

Дякуємо за увагу!

Гарного дня!